

**O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta maxsus
ta'lim Vazirligi Buxoro davlat Universiteti**

**Ijtimoiy-Iqtisodiyot kafedrası
“Iqtisodiy ta'lim va turizm” kafedrası
“Iqtisodiyot nazariyasi” fanidan**

REFERAT

**Mavzu: Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni
rivojlantirishni ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati.**

1 A guruh

Bajardi: A.N.Bobomurodov

Tekshirdi: N.O'.Mahmudova

Buxoro shahar – 2012 yil

**Mavzu: Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni
rivojlantirishni ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati.**

Kirish..... 2

I Bob. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning mohiyati, ahamiyati va zaruriyati.

1.1 Iqtisodiyot taraqqiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning zaruriyati	4
1.2 Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlanishining bosqichlari	12
1.3 Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning klassifikatsiyasi	15

II Bob. O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning shakllanishi.

2.1 O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning huquqiy asoslari	27
2.2 Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni muammolari va hal etish imkoniyatlari	32
2.3 "Paxtasanoattrans" mas'ulyati cheklangan jamiyatining iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili	44
Xulosa	46
Foydalanilgan adabiyotlar	47

KIRISH

Ushbu ish, ya'ni kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning bugungi kunda dolzarbligi sababli ushbu mavzu tanlandi. Ushbu ish II bobdan iborat bo'lib, uning birinchi bobida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning mohiyati, ahamiyati va

zaruriyati ochib berilgan. Uning rejalarida keltirilgan ma'lumotlar bobni to'liq ochib berilishiga harakat qilingan. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni iqtisodiyot taraqqiyotidagi o'rni, uning ahamiyati va zaruriyati haqida tegishli fikrlar yuritilgan. Bundan tashqari ikkinchi bobda O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning amaliy jihatlariga qaratilgan bo'lib, mamlakatdagi shu sohaga tegishli bo'lgan huquqiy asoslar, muammolar va ularni hal etish choralari to'g'risida fikr mulohazalar keltirilgan. Bundan tashqari kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning amaliy jihatlarini ochib berish maqsadida bir kichik biznes sub'yekti misolida, uning moliyaviy holatlari ochib berilgan va tegishli takliflar kiritilgan.

Tadbirkorlik! Bu hodisa va tushuncha bir qarashda juda oddiy, hammaga ravshandek tuyuladi. Haqiqatan esa, u juda murakkab, ko'pqirrali va buning ustiga, fundamental ijtimoiy-iqtisodiy hodisadir. Tadbirkorlik ideologi hisoblangan Y.Shumpeter: tadbirkorlikni barcha turdagi ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarga xos hodisa bo'lib, ularning nafaqat tarkibiy qismi, balki iqtisodiyotni harakatlantiruvchi kuch, deb ta'kidlab o'tgan. Tadbirkorlik O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida hamda jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi salbiy ta'sirini yumshatish va oqibatlarini bartaraf etishda shunday kuch ekanligini namoyon etmoqda va yetakchi sohaga aylanmoqda. Mamlakatda 2008- yilda yaratilgan yalpi ichki mahsulotning 48,2 foizi, ish bilan band bo'lgan aholining 76 foizi, aholi daromadlarining 70 foizi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasiga to'g'ri keladi. 2010-yilda uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 50 - 52 foizga yetkazish ko'zda tutilgan¹. Lekin hali tadbirkorlikning barcha qirralari va funksional xossalari yetarli darajada o'rganilmagan va natijada uning imkoniyatlari to'liq safarbar etilmagan. Demak, tadbirkorlik asoslari fani oldida ulkan vazifalar turibdi. Bunday vazifalarni umumlashtirgan holda quyidagicha ifodalash mumkin:

1. nazariya sohasida: tadbirkorlik hodisasini kengroq va chuqurroq tadqiq qilish, uning fundamental funksional xossalarini aniqlab, yaxlit nazariy modelini shakllantirish;
2. uslubiyot sohasida: hozirda shakllangan va qo'llab kelinayotgan nazariy-amaliy tadqiqotlar uslubiyotini yangi va mavjud samarali usullar, yondashuvlar bilan boyitish va jiddiy takomillashtirish;
3. amaliyot sohasida: yangi nazariy-uslubiy yondashuvlar bilan boyitilgan mukammal uslubiyot yordamida tadbirkorlik amaliyotini chuqurroq tahlil qilish va muammolarining samarali yechimlarini tavsiya etish;
4. ma'rifiy sohada: talabalar, o'quvchilar, tadbirkorlar, mutaxassislarni tadbirkorlik faoliyatini yuksak madaniy darajada tashkil etish va amalga oshirishni ta'minlaydigan bilimlar, ko'nikmalar, dunyoqarash bilan qurollantirish;
5. targ'ibot sohasida: tadbirkorlikning insoniyat va jamiyat uchun ahamiyati va roli, jamiyatdagi yutuqlari va istiqbollari, ilg'or tajribasini ilmiy-amaliy targ'ibot qilish.

Shundan kelib chiqqan holda ushbu ishning vazifasi quyidagilar aniqlangan: tadbirkorlikning mohiyati, ahamiyati va roli, belgilari va tamoyillari, ijtimoiy, huquqiy, tashkiliy, moddiy, moliyaviy, insoniy, boshqarish, marketing, tahliliy asoslari to'g'risida bilimlar tizimini shakllantirish; O'zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash siyosati, amaliyoti, muammolari va istiqbollari to'g'risida tasavvur hosil qilish; tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish

¹ Karimov I. A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi. O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari. - T.: O'zbekiston. 2009 - 46-b.

ko'nikmalarini shakllantirishdir. Bu vazifani samarali amalga oshirish uchun ijodiy ishga yangi mavzular va paragraflar kiritilgan, materiallar mantiqan ixchamroq shaklda va izchillikda keltirilgan, jadval va chizmamodellar keng qo'llanilgan, amaliyotdan misollar keltirilgan, har bir reja bo'yicha qisqacha xulosalar shakllantirilgan.

Tadbirkorlik jamiyatda ijtimoiy va iqtisodiy sohalaridagi mavjud muammolarni hal qilishda va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida katta rol o'ynaydi. U ishlab chiqarish, ish bajarish, xizmat ko'rsatish sohalarida yangi ish o'rinlari yaratib, aholini ish bilan ta'minlash va ishsizlikni kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Rivojlangan mamlakatlarda ham, O'zbekistonda ham har yili yaratilayotgan yangi ish o'rinlarining yarmidan ortig'i kichik va xususiy tadbirkorlikka to'g'ri keladi. Demak, tadbirkorlik aholining ish bilan bandligi, mehnat va iqtisodiy faolligining o'sishi va buning natijasida uning daromadlarining oshishiga katta hissa qo'shadi. Bu jarayonning ikki oqibatini e'tiborga olish lozim: bir tomondan, aholining moddiy va ma'naviy ehtiyojlarining o'sishi, kengayishi bo'lsa, ikkinchi tomondan, ularni to'laroq qondirish imkoniyatlarining yaratilishidir. Bu pirovard natijada aholi hayotini yaxshilash, turmush darajasini ko'tarish, farovonligini oshirishni ta'minlaydi. Tadbirkorlikning rivojlanishi bilan uning mazkur sohadagi roli ortib boradi.

Rivojlangan mamlakatlarda ishlab chiqariladigan yalpi ichki mahsulotning qariyb yarmi, ayrim mamlakatlarda esa undan ham ko'prog'i kichik biznesga to'g'ri keladi. O'zbekistonda yaratilayotgan yalpi ichki mahsulotda kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarining hissasi hozirgi kunda 52 foizdan oshdi va u yildan-yilga o'sib bormoqda.

Tadbirkorlik iqtisodiyotning barcha sohaları va tarmoqlarida tashkil etilgan, amalga oshirilmoqda va rivojlanib bormoqda. Lekin uning holati va rivojlanishi barcha tarmoqlarda bir xil emas. O'zbekistonda tadbirkorlik subyektlari (yuridik shaxslar) ning 60 foizi qishloq xo'jaligi, 18 foizi savdo va umumiy ovqatlanish, 12 foizi sanoat va qurilish sohalarida tashkil etilgan, xizmat ko'rsatish sohasida ham rivojlanib bormoqda. Yuridik shaxs bo'lmagan yakka tadbirkorlarning asosiy qismi savdo, umumiy ovqatlanish va ayrim xizmatlar ko'rsatish sohasida faoliyat olib bormoqdalar.

Tadbirkorlik shu paytgacha ishlatilmay kelgan aholi jamg'armalari, mahalliy resurslar, ishlab chiqarish va maishiy chiqindilar, xorijiy investitsiyalarni ijtimoiy-iqtisodiy jarayonga faol jalb etib, ishlab chiqarishni kengaytirish, milliy mahsulot va boylukni ko'paytirishga olib keladi.

Tadbirkorlik nafaqat shaxsiy daromad manbayi, balki davlat uchun ham salmoqli daromad manbayi bo'lib xizmat qiladi. Davlat budjeti tushumlarining anchagina qismi tadbirkorlik sektoriga to'g'ri keladi.

Tadbirkorlik - bu yaratuvchanlikdir. Uning bu missiyasi va belgisi paydo bo'layotgan ehtiyojga muvofiq yangi taklif yoki taklifning yangi uyg'unligi (kombinatsiyasi)ni yaratish va u orqali yangi bozor shakllantirishda namoyon bo'ladi.

I BOB. KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING MOHIYATI, AHAMIYATI VA ZARURIYATI

1.1 IQTISODIYOT TARAQQIYOTIDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADIRKORLIKNING ZARURIYATI

O'zbekistonda tadbirkorlik jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari mujassamlashgan, yaqqol namoyon bo'ladigan hamda tez rivojlanib borayotgan va harakatchan sohasiga aylanib bormoqda. Mamlakatda bozor munosabatlarining shakllanishi va iqtisodiy taraqqiyotida uning o'rne va roli tobora sezilarli tus olib bormoqda.

Tadbirkorlik ideologi hisoblangan XX asr buyuk iqtisodchisi Yozef Shumpeter (1883 - 1950- yillar): "Tadbirkorlikning jamiyat ijtimoiy- iqtisodiy taraqqiyotidagi hal qiluvchi rolini u bo'lmagan joyda juda his qilish mumkin". deb ta'kidlab o'tgan.

Tadbirkorlikka oid dastlabki ilmiy tadqiqotlar XVIII asr buyuk allomalari R.Kantil'on, A.Tyurgo, F.Kene, A.Smit, J.B.Sey va boshqalar tomonidan amalga oshirilgan. Demak, "tadbirkor", "tadbirkorlik" tushunchalarining paydo bo'lishi shu davrga to'g'ri keladi. Keyinchalik bunday tadqiqotlar kengayib, alohida ilmiy yo'nalish tusini olgan, ularning natijalarini amaliyotda qo'llash esa iqtisodiyotga samarali ta'sirini namoyon qila boshlagan. Shunday natijalardan biri "tadbirkorlik" tushunchasining shakllanishi va mazmun-mohiyatining aniqlanib, boyitilib borishi hisoblanadi.

XX asrda tadbirkorlikni ilmiy-amaliy tahlil qilishda yangi Avstriya maktabi atoqli vakili bo'lgan Y.Shumpeter katta rol o'ynaydi. U tadbirkorlikning harakatchan iqtisodiy jarayondagi rolini, uning yaratuvchanlik funksiyasini aniqlaydi, tadbirkorning psixologik qiyofasini chizadi. Unga ko'ra, tadbirkor iqtisodiyotni harakatlantiruvchi asosiy kuchdir. Tadbirkorlikka ayrim hollarda o'z-o'zidan mavjud bo'lgan narsa deb, e'tiborsizlik bilan qarashlarni tanqid qilib, tadbirkorlik bo'lmagan iqtisodiyotni tasavvur qilib ko'rishni tavsiya etadi. U tadbirkorning energiyasi, irodasi, intilishi investitsiya siklini harakatga keltiradi, texnikaviy taraqqiyotning yuqori cho'qqisiga ko'tarilishiga imkon yaratadi, inqirozga uchragan iqtisodiyotni qayta jonlantiradi va tiklaydi deb e'tirof etdi.

"Tadbirkorlik" tushunchasi XVIII asrda shakllangan bo'lsada, uning evolutsiyasi bizning zamonda ham davom etmoqda. Bu tushuncha o'sha davr mashhur iqtisodchilari R.Kantil'yon, A.Tyurgo, F.Kene, A.Smid, J.B.Sey va boshqalar tomonidan tadbirkorlik faoliyatini ilmiy tadqiq qilish natijasida shakllangan. Tadbirkorlik tushunchasi qariyb uch asr nazariya va amaliyotda qo'llanilib kelinayotganiga qaramay uning universal ta'rifi shakllanmagan va ko'p ma'noligi saqlanib kelmoqda. Buning asosiy sababi tadbirkorlikning ko'p qirrali, ko'p sohali, ko'p tarmoqli, ko'p shaklli murakkab faoliyat bo'lishidir.

Dastlabki bosqichlarda tadbirkorlikning eng muhim alomati, belgisi noaniq sharoitda harakat qilish hisoblangan. Chunki bozorda talab va taklif, bozor vaziyati doimo o'zgarib turadigan sharoitda tadbirkorlik faoliyatining foydalilik darajasi aniq bo'lmaydi va tadbirkorga tavakkal qilib ishlashga to'g'ri keladi. Keyingi bosqichda "tadbirkor" va "sarmoyador" tushunchalari farqlana boshlandi. Tadbirkor sarmoyaning doimiy harakatda bo'lishi va ko'payib borishini ta'minlaydigan shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Bunday holda tadbirkor jalb qilingan mablag'lardan ustalik bilan foydalanib, biror ishni boshlash va amalga oshirishga o'z g'oyalarini, bilimi va tajribasini qo'llab, foyda olish maqsadida mablag'larni tavakkalli ishlarga sarflaydi.

R.Kantilyondan keyin neoklassik maktabi namoyandalari tavakkalchilik asosida raqobatlashib, savdo faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonaga egasini tadbirkor deb

hisoblaydilar. Bunday talqinda tadbirkorning daromadiga tavakkalchilik uchun to'lov deb qaraladi va uning qo'yilgan sarmoyadan keladigan daromad hamda ish haqidani farqi ana shunda deb tushuniladi. Olinadigan daromadning xarakteri sarmoyador va menejerning tadbirkorlikdagi vazifalarini bir-biridan farqlab turadi. Ammo bu vazifalarni bir kishi bajarishi ham mumkin.

Tadbirkorlikning tavakkalchilik xarakterini innovatsiyaga doir vazifasi bilan birlashtirish g'oyasi L.Fon Tyunenga tegishlidir. Uningcha, tadbirkorning daromadi tavakkalchilik faoliyatidan keladigan daromaddan va yangilikni qo'llash tufayli iqtisodiy samaraga erishish natijasida olinadigan daromaddan tashkil topadi. Innovatsiya faoliyatining tadbirkorlikka doir asosiy funksional tavsif ekanligini Y.Shumpeter asoslab bergan. Uning bu boradagi asosiy g'oyalarini quyidagicha ifodalash mumkin:

- 1) innovatsiya faoliyati tadbirkorlikning asosiy tavsifidir;
- 2) tadbirkor, asosan, xususiy xo'jalik faoliyati yuritishning maqsadga muvofiqligi nuqtayi nazaridan iqtisodiyotni qayta tashkil etib, ishlab chiqaruvchi kuchlarning taraqqiyotini ta'minlaydigan asosiy (yetakchi) shaxs hisoblanadi;
- 3) tadbirkor iqtisodiy o'sish tabiiy omili sifatida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda markaziy rol o'ynaydi;
- 4) tadbirkorlik funksiyasining mohiyati ishlab chiqarishni isloh qilish, mazmuni esa yangi texnologiya, xom-ashyo va bozorlarni jalb etish, ishlab chiqarishni qayta qurish tufayli ishlab chiqarish va muomala omillarining yangi uyg'unliklarini amalga oshirishdan iborat;
- 5) tadbirkor uchun mulk egaligi maqomi shart emas;
- 6) tadbirkorlik funksiyasi xodimlarning turli toifalariga va har qanday ijtimoiy tizimga xosdir;
- 7) har bir ijtimoiy tizim (formatsiya) tadbirkorlik faoliyatining usullari, shakllari va maqsadlari (motivlari)ni belgilab beradi.

Yangi Avstriya maktabining yana bir vakili F.Fon Xayekning qarashlari Y.Shumpeter tasavvurlariga yaqin turadi. U tadbirkorlikka yangi iqtisodiy imkoniyatlarni izlab topish va tadbiriq qilish deb qaraydi. Shu bilan birga, faoliyati izlash tarzida kechadigan har qanday shaxsni tadbirkor deb hisoblaydi.

Tadbirkorlikning o'zi faqat yakka shaxs emas, balki tashkilotlar darajasida ham amalga oshiriladi. U qarorlar qabul qilish va tavakkalchilik, resurslarni samarali yo'nalishlarga taqsimlash, boshqarish, tashkil etish va qabul qilingan qarorlarni bajarish kabi, ko'rinishlarda ochiq va yashirin tarzda namoyon bo'ladi. Demak, tadbirkorlik – iqtisodiy tizimning muvozanatlashmagan holati sharoitida talabni qondirishning yangi imkoniyatlarini kashf etishga doir yaratuvchanlik faoliyatidir.

O'zbekiston Respublikasining "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi Qonunida (2000-yil 25-may) "tadbirkorlik" va "tadbirkor" tushunchalariga quyidagicha ta'riflar berilgan: "Tadbirkorlik faoliyati (tadbirkorlik) - tadbirkorlik subyektlari tomonidan qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladigan, tavakkal qilib va o'z mulkiy javobgarligi ostida daromad (foйда) olishga qaratilgan tashabbuskor faoliyat". "Tadbirkor - yuridik shaxs tashkil etgan holda ham, etmagan holda ham tadbirkorlik faoliyati bilan doimiy asosda shug'ullanuvchi jismoniy shaxs".

Shunday qilib, tadbirkorlik faoliyati va ilmi rivojlanib, kengayib, chuqurlashib borishi bilan tadbirkorlik tushunchasining mazmun-mohiyati ham aniqlanib, boyib boraveradi.

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING IJTIMOIIY-IQTISODIY AHAMIYATI

Tadbirkorlik jamiyatda ijtimoiy va iqtisodiy sohalaridagi mavjud muammolarni hal qilishda va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida katta rol o'ynaydi. U ishlab chiqarish, ish bajarish, xizmat ko'rsatish sohalarida yangi ish o'rinlari yaratib, aholini ish bilan ta'minlash va ishsizlikni kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan mamlakatlarda ham, O'zbekistonda ham har yili yaratilayotgan yangi ish o'rinlarining yarmidan ortig'i kichik va xususiy tadbirkorlikka to'g'ri keladi. Demak, tadbirkorlik aholining ish bilan bandligi, mehnat va iqtisodiy faolligining o'sishi va buning natijasida uning daromadlarining oshishiga katta hissa qo'shadi. Bu jarayonning ikki oqibatini e'tiborga olish lozim: bir tomondan, aholining moddiy va ma'naviy ehtiyojlarining o'sishi, kengayishi bo'lsa, ikkinchi tomondan, ularni to'laroq qondirish imkoniyatlarining yaratilishidir. Bu pirovard natijada aholi hayotini yaxshilash, turmush darajasini ko'tarish, farovonligini oshirishni ta'minlaydi. Tadbirkorlikning rivojlanishi bilan uning mazkur sohadagi roli ortib boradi.

Tadbirkorlarning ma'lum qismi oyoqqa turib, yanada rivojlanishi oqibatida ular mulkdorlarga aylanadilar. Bu esa jamiyatda yangicha fikrlaydigan, harakat qiladigan yangi avlod-tadbirkorlar, mulkdorlar tabaqasining shakllanishiga olib keladi. Bunday shaxslar davlatning ijtimoiy tayanchi va iqtisodiy taraqqiyot manbai hisoblanadi.

Tadbirkorlik subyektlari kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirishda ham ishtirok etadilar. Shuning bilan birga tadbirkorlarning o'zlari ham doimiy izlanishda, mahalliy va xorijiy hamkasabalari, hamkorlari, turli soha vakillari bilan muloqotda bo'lib, tajriba ortirib, o'z kasbiy, madaniy, ma'naviy saviyalarini oshirib boradilar. Tadbirkorlik inson qobiliyatini ro'yobga chiqarishgayaxshi imkoniyatlaryaratadi va uni rag'batlantiradi. Shunday qilib, tadbirkorlik insonlarning o'zini o'zi anglashiga ko'maklashadi, dunyoqarashini kengaytiradi. o'zgartiradi va natijada jamiyatning ijtimoiy-madaniy darajasining o'sishiga olib keladi.

Tadbirkorlar qishloqlarda, mahallalarda ishlab chiqarish, savdo, umumiy ovqatlanish va boshqa xizmat ko'rsatish korxonalari barpo etib, qishloq infratuzilmasini rivojlantirib. Qishloqlar, mahallalar qiyofasini o'zgartirib yuboradilar. Bundan tashqari, tadbirkorlik ijtimoiy sohada keng kirib bormoqda: xususiy va boshqa tashkiliy-huquqiy shakllarda bolalar bog'chalari, mehribonlik uylari, nogironlar uchun inventarlar ishlab chiqarish va ularga xizmatlar ko'rsatish, sog'liqni saqlash va sog'lomlashtirish, o'quv va boshqa ijtimoiy soha muassasalari tashkil etish va ularni rivojlantirish, uy-joylar qurish va ularni ta'mirlash, aholini ichimlik suvi va gaz bilan ta'minlash ishlari bilan bevosita shug'ullanib. ijtimoiy muammolarni yechishga katta hissa qo'shadi. Tadbirkorlik subyektlari xayriya ishlarida ham faol qatnashib, ijtimoiy soha muassasalari, nogironlar, kam ta'minlangan oilalar, ijtimoiy himoyaga muhtoj kishilarga yordam ko'rsatishda ham muhim o'rin egallaydi.

Tadbirkorlik subyektlari mahsulot (tovarlar, ishlar, xizmatlar) yaratib, mamlakat ichki bozorini to'ldiradilar. Natijada bozorda taklif miqdor, sifat, assortiment jihatidan yaxshilanadi, xaridorlar uchun tanlash va talabni qondirish imkoniyatlari kengayadi. Bu borada tadbirkorlik muvofiqlashtirish vazifasini bajarish, talab bilan taklifni o'zaro muvofiqlashtirish, narxlarni barqarorlashtirish, bozorda muvozanat o'rnatish va uni ushlab turish, mavjud ehtiyojni kengaytirish va to'laroq qondirishga xizmat qiladi. Shuning bilan birga tadbirkorlik bozor iqtisodiyoti sharoitida raqobatning shakllanishi, rivojlanishida va mahsulot sifati va raqobatbardoshligini ko'tarish, ishlab chiqarish

xarajatlari va mahsulot tannarxini pasaytirish, faoliyat samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Mamlakatda importni qisqartirish va eksportni kengaytirishda tadbirkorlik subyektlarining roli ortib bormoqda. Ular bir tomondan, import o'rnini bosuvchi tovarlar ishlab chiqarib, valutaning tashqariga chiqib ketishini qisqartirish va mamlakat iqtisodiy-moliyaviy mustaqilligini mustahkamlash, ikkinchi tomondan esa, eksportbop mahsulotlar chiqarish, ularni tashqi bozorlarda sotib, mamlakat eksport salohiyatini ko'tarish va valuta tushumlarini oshirishda ham salmoqli o'rin egallaydilar.

Xususiy tadbirkorlik subyektlari, fermer xo'jaliklari davlat buyurtmasini bajarishda ham ishtirok etadilar. Ma'lumki, O'zbekistonda davlat buyurtmasi bo'yicha paxta va g'alla yetishtirishda fermer xo'jaliklari yetakchilik qiladilar. Bundan tashqari, kichik va o'rta korxonalar yirik korxonalarining ayrim buyurtmasini ham bajarib, ularni to'ldiradilar. Yirik korxonalar ommaviy mahsulotni katta miqdorda ishlab chiqarishga moslashganliklari tufayli asosiy mahsulotning ayrim detallari, ehtiyot qismlari, boshqa qo'shimcha narsalarni kichik seriyalarda ishlab chiqarish ular uchun ortiqcha tashvish hisoblanadi. Yirik korxonalar uchun shunday narsalarni o'zlari ishlab chiqargandan ko'ra, ularni boshqa korxonalardan olgan ma'qul. Shu boisdan ular o'zlarining ishlab chiqarishlari uchun kerakli ayrim narsalarni ishlab chiqarish va yetkazib berishni, asosan, kichik va o'rta korxonalariga topshiradilar. Bu borada O'zbekistonda rivojlangan va qo'llab-quvvatlanayotgan kasanachilik ham muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun kichik va o'rta korxonalar yirik korxonalar va umuman, iqtisodiyot tarmoqlarini o'zaro bog'lab, butun iqtisodiyotni yaxlit bir tizim darajasiga ko'tarishda katta ahamiyat kasb etadilar. Kichik, o'rta, xususiy tadbirkorlik subyektlarining ana shu vazifasi e'tiborga olinib, respublikada mahalliyashtirish dasturlarini amalga oshirishda ularga keng o'rin berilgan.

Tadbirkorlikning innovatsion vazifasi XX asr o'rtalarida shakllanib, hozirgi kunda uning roli ortib bormoqda. Tadbirkorlikning bu vazifasi mamlakatlarning innovatsion (axborot-industrial) taraqqiyot davrga kirishi bilan boshlanib, ishlab chiqarishda fan-texnika yutuqlari va axborot rolining ortib borishida namoyon bo'ladi. Innovatsiya bazasining shakllanishi va kengayishi tashkiliy-xo'jalik novatorligi va shu yo'nalishda tadbirkorlikning rivojlanishi bilan bog'liq.

Tadbirkorlikning yaratuvchilik vazifasi ham jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi. Uning bu vazifasi yangi qiymat va yangi bozorlar yaratish, yangi qiyofadagi inson-tadbirkorlar, mulkdorlarni shallantirishda namoyon bo'ladi. Tadbirkorlar mamlakatda milliy mahsulot yaratadilar va milliy boylikni ko'paytiradilar. Rivojlangan mamlakatlarda ishlab chiqariladigan yalpi ichki mahsulotning qariyb yarmi, ayrim mamlakatlarda esa undan ham ko'prog'i kichik biznesga to'g'ri keladi. O'zbekistonda yaratilayotgan yalpi ichki mahsulotda kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarining hissasi hozirgi kunda 54 foizdan oshdi va u yildan-yilga o'sib bormoqda.

Tadbirkorlik sub'yektlari yangi taklif yaratish, mavjud taklifni kengaytirish, uni yangicha uyg'unlikda taqdim etish yo'li bilan mavjud ehtiyojni boyitish, yangilarini yuzaga chiqarish va mavjud bozorni modifikatsiya qilish, yangilarini shakllantirish, jozibador bozorlarni topish va o'zlashtirish - bularning hammasi tadbirkorlikning yaratuvchilik yo'nalishlari hisoblanadi.

Tadbirkorlik ishlab chiqarishni qayta qurish, ishlab chiqarish omillari (mehnat, mehnat qurollari, mehnat predmetlari)ni yangicha uyg'unlikda birlashtirish va tashkil

etish, ishlab chiqaruvchi kuchlar bilan ishlab chiqarish munosabatlarini samaraliroq muvofiqlashtirish orqali ishlab chiqarishni sifat jihatidan yangi, yuqori bosqichga ko'tarishga katta hissa qo'shadi. Bu esa ishlab chiqarishni amalga oshirish va rivojlantirish uchun yangi, qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi, ularni ro'yobga chiqarish esa mavjud quvvatlarning unumdorligini oshirishni, qo'shimcha mahsulot ishlab chiqarish va samaradorlikning o'sishini ta'minlaydi.

Tadbirkorlik shu paytgacha ishlatilmay kelgan aholi jamg'armalari, mahalliy resurslar, ishlab chiqarish va maishiy chiqindilar, xorijiy investitsiyalarni ijtimoiy-iqtisodiy jarayonga faol jalb etib, ishlab chiqarishni kengaytirish, milliy mahsulot va boylukni ko'paytirishga olib keladi.

Tadbirkorlik nafaqat shaxsiy daromad manbayi, balki davlat uchun ham salmoqli daromad manbayi bo'lib xizmat qiladi. Davlat budjeti tushumlarining anchagina qismi tadbirkorlik sektoriga to'g'ri keladi.

TADBIRKORLIKDA SOLIQLAR

Tadbirkorlik moliyaviy munosabatlarida soliqlar muhim o'rin tutadi. Soliqlar- bu davlat budjetiga majburiy to'lov hisoblanadi. Davlat budjeti esa davlat tomonidan o'z vazifalarini amalga oshirish uchun sarflanadigan markazlashtirilgan pul jamg'armalaridir. Soliqlar har qanday davlatning asosiy daromad manbayi va shakli hisoblanadi. Soliqlarni davlatga pul mablag'lariga va boshqa boyluklarga ega bo'lgan jismoniy va yuridik shaxslar to'laydilar. Ular to'lovchilari va obyektlariga qarab bevosita va bilvosita soliqlarga bo'linadi. Bevosita soliqlar daromad, foyda, mol-mulk, yer va boshqa boyluklarga solinadi va ularga ega bo'lgan jismoniy hamda yuridik shaxslar mazkur soliqlarning to'lovchilari hisoblanadilar. Bilvosita soliqlar esa mahsulot narxi ustiga qo'yiladi va ularni to'lash mahsulot iste'molchilari (xaridorlari) zimmasiga tushadi. Bundan tashqari, soliqlar ular tushadigan budjetga qarab umumdavlat va mahalliy soliqlariga bo'linadi. Umumdavlat soliqlari respublika markaziy budjetiga, mahalliy soliqlar esa mahalliy-viloyat, shahar, tuman budjetlariga tushadi.

Davlat soliqqa tortish yo'li bilan fuqarolar, korxonalar, tashkilotlar, muassasalar daromadi, foydasi, mol-mulki va boshqa boyluklarining bir qismini olib qo'yadi. Albatta, bu mazkur boyluklar egalariga yoqmaydi. Ammo soliq to'lovchilar shuni anglab olishlari zarurki, ular to'laydigan soliqlar hisobidan davlat ularning xavfsizligi, tinchligi va istiqboli, aholi farovonligi, ta'limi, sog'ligi va ijtimoiy himoyasini ta'minlaydi, ularning unumli faoliyati uchun kerakli sharoitlar yaratadi. Eng muhimi soliq maqbul bo'lishi va tadbirkorlik, biznesning rivojlanishiga to'sqinlik qilmasligi lozim.

O'zbekistonda soliqlarning huquqiy asoslarini O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi va soliqqa oid boshqa qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasining me'yoriy hujjatlari tashkil etadi. Har bir tadbirkorlik subyekti o'zi to'laydigan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar to'g'risida yaxshi tasavvurga ega bo'lishi kerak. Tadbirkorlik subyektlari to'laydigan soliqlar va to'lovlar quyida ko'rib chiqiladi.

1. Yuridik shaxs tashkil etmagan holda tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanadigan jismoniy shaxslar (yakka tadbirkorlar) daromadidan qat'i belgilangan soliq. Bu soliq stavkasi eng kam oylik ish haqining karrali miqdorida faoliyat turi, uni amalga oshirish joyi (shahar, tuman, borish qiyin bo'lgan uzoq joylar), faoliyat hajmi

va fizik ko'rsatkichlari (maydoni, o'tirish o'rni, jihozlangan joy va boshqalar)ga qarab belgilangan. Mazkur soliq har oy naqd pulda yoki pul ko'chirish yo'li bilan to'lanadi.

2. Tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari (avtoransportni qisqa muddatga saqlash joylari, bolalar o'yin avtomatlari, bilyardxonalar) dan daromad oladigan yuridik va jismoniy shaxslardan undiriladigan qat'i belgilangan soliq.

3. Yagona soliq to'lovi. Bu soliq ko'pgina umumdavlat va mahalliy soliqlar va ayrim yig'implar o'rnida to'lanadi. Uni mikrofirmalar va kichik korxonalar, barcha savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari (ulgurji savdo korxonalari uyushmasiga kiruvchi ixtisoslashgan ulgurji savdo bazalaridan tashqari), tavakkalchilikka asoslangan o'yinlarni tashkil etuvchi yuridik shaxslar, xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslar to'laydilar.

4. Yuridik shaxslarning daromadiga (foydasiga) solinadigan soliq. Bu soliqni yuqoridagi 2,3-bandlarda ko'rsatib o'tilgan yuridik shaxslardan tashqari umum belgilangan tartibda soliq to'lovchilar to'laydilar.

5. Mol-mulk solig'i. Uni mol-mulkka ega bo'lgan barcha yuridik va jismoniy shaxslar to'laydilar.

6. Yer solig'i. Bu soliqni yer uchastkasiga egalik qiluvchi va undan foydalanuvchi barcha yuridik shaxslar (yagona soliq to'lovi va yagona yer solig'i to'lovchilaridan tashqari) hamda jismoniy shaxslar to'laydilar.

7. Yagona yer solig'i. Mazkur soliqni fermer va shirkat xo'jalikiari, yuridik shaxs bo'lgan dehqon xo'jalikiari va boshqa qishloq xo'jaligi korxonalari to'laydilar.

8. Yer ostidan foydalanganlik uchun soliq. Bu soliqni yer osti boyliklarini olib, qayta ishlaydigan hamda yer ostidan boshqacha tarzda foydalanadigan barcha yuridik shaxslar (shu jumladan, mikrofirma va kichik korxonalar) to'laydilar.

9. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq. Mazkur soliqni suvdan foydalanadigan barcha yuridik va jismoniy shaxslar (yagona soliq to'lovi va yagona yer solig'i to'lovchilaridan tashqari) to'laydilar.

10. Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i. Uni barcha yuridik shaxslar (yagona soliq to'lovi va yagona yer solig'i to'lovchilaridan tashqari) to'laydilar.

11. Qo'shilgan qiymat solig'i. Bu soliqni mahsulot ishlab chiqaradigan va tovarlarni import qiladigan yuridik shaxslar to'laydilar.

12. Aksiz solig'i. Mazkur soliqni aksiz solig'iga tortiladigan tovarlarni ishlab chiqaradigan va import qiladigan yuridik shaxslar to'laydilar.

13. Bojxona to'lovlari. Ularni tovarlarni import va eksport qiluvchi yuridik va jismoniy shaxslar to'laydilar.

14. Tadbirkorlik faoliyati ayrim turlari bilan shug'ullanish uchun litsenziya yig'implari.

15. Maqsadli jamg'armalarga majburiy to'lovlar. Ularga quyidagilar kiradi: Pensiya jamg'armasi. Bandlikka ko'maklashish jamg'armasi, Respublika kasaba uyushmalari federatsiyasi jamg'armasi, Respublika yo'l jamg'armasi, Maktab ta'limini rivojlantirish jamg'armasi.

16. Ixtiyoriy to'lovlar: savdo-sanoat palatasi, fermer xo'jaliklari uyushmasi, qassoblar uyushmasi va boshqa tadbirkorlar uyushmalariga a'zolik badallari, mol-mulkni va shaxsni ixtiyoriy sug'urta qilish, turli xayriya jamg'armalari va ishlariga to'lovlar, homiylik va boshqalar.

Shunday qilib, tadbirkorlikda moliyaviy resurslarni shakllantirish va ishlatish katta ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy resurslar bilan ta'minlangan taqdirda ham ular

samarali yo'naltirilmasa va ishlatilmasa ko'zlangan natijaga erishib bo'lmaydi. Shuning uchun har birtadbirkor moliyaviy resurslar va jarayonlarni boshqarishni yaxshi yo'lga qo'yishi va u bilan jiddiy shug'ullanishi lozim.

Tadbirkorlik faoliyati uchun zarur bo'lgan pul mablag'larini shakllantirish, taqsimlash, ishlatish masalalari tadbirkorlik moliyaviy munosabatlarini tashkil etadi. Tadbirkorlik faoliyatini moliyalash — bu tadbirkorlik faoliyatini moliyaviy resurslar, ya'ni pul mablag'lari bilan ta'minlash demakdir. Tadbirkorlik faoliyatini moliyalash ikki manbadan - ichki va tashqi manbadan amalga oshiriladi. Moliyalashning ichki manbayi tadbirkorlik subyekting o'z mablag'lari bo'lib, unga ustav sarmoyasi tarkibidagi pul mablag'lari, faoliyatdan olinadigan foyda, amortizatsiya jamg'armasi, tekinga berilgan mablag'lar kiradi. Moliyalash tashqi manbalariga kreditorlar, investorlar va boshqa qarz beruvchilar kiradi.

Tadbirkorlik faoliyatini moliyalashdakreditlash muhim rol o'ynaydi. Tadbirkorlik faoliyatini kreditlash - bu moliya-kredit muassasalari tomonidan tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish uchun ma'lum shartlar asosida pul mablag'larini qarzga berishdir. Tadbirkorlik faoliyatini kreditlashda Mikrokreditbank, boshqa tijorat banklari va kredit uyushmalari asosiy o'rin egallaydilar. Tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlash maqsadida qonunchilikda uni kreditlashda bir qator imtiyozlar belgilangan.

Tadbirkorlikni rivojlantirishning asosiy moliyaviy manbayi investitsiyalar hisoblanadi. Investitsiya tadbirkorlik faoliyati obyektlariga kiritiladigan moddiy va nomoddiy ne'matlar hamda ularga doir huquqlardir. Ular ichki manbalardan (tadbirkorlik subyektlarining o'z mablag'lari) va tasliqi manbalardan (mahalliy va xorijiy investorlar) kiritilishi mumkin. Tadbirkorlik sohasida ham xorijiy investitsiyalar salmog'i ortib bormoqda.

Tadbirkorlikda investitsiyalarning ma'lum qismi lizing asosida kiritiladi. Lizing asosiy ishlab chiqarish vositalarini uzoq muddatga moliyaviy ijaraga berish bo'lib, tadbirkorlikda uning ham roli jiddiy tus olmoqda.

Sug'urtalash ham tadbirkorlik faoliyatida keng o'rin egallamoqda. U tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy yashovchanligini ta'minlash, ko'riladigan talafotlarni kamaytirish va faoliyatni barqaror yuritishga xizmat qiladi.

Tadbirkorlikda moliyaviy munosabatlarning muhim yo'nalishi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bilan bog'liqdir. Bu yo'nalishda ham tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan chora-tadbirlar belgilangan tadbirkorlik subyektlari uchun soliqqa tortishning soddalashtirilgan tartibi vaturli soliq imtiyozlari ko'zda tutilgan. Tadbirkorlar ulardan samarali foydalanishlari lozim.

Jahonda tadbirkorlik o'z taraqqiyotida turli bosqichlarni bosib o'tdi va rivojlanishda davom etmoqda. U har bir mamlakatda o'ziga xos tarzda shakllandi va rivojlandi. O'zbekistonda uning taraqqiyoti zamonaviy tadbirkorlikka yaqin bosqichdan boshlanib, tez sur'atlar bilan, izchil tarzda yuqori bosqichga qarab bormoqda. Lekin bunday rivojlanish qiyinchiliklarsiz kechmadi va hozirgi kunda ham bu yo'nalishda anchagina muammolar o'z yechimini kutmoqda.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida katta rol o'ynaydi va yetakchi o'rin egallaydi. Chunki mamlakatda yaratilayotgan yalpi ichki mahsulotning qariyb yarmi va yangi ish o'rinlarining 57 foizi, ish bilan band aholining 76 foizi va aholi daromadlarining 70 foizi aynan ana shu sohaga to'g'ri keladi. Demak, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti unga bog'liq bo'lib, u ana shu taraqqiyotni belgilovchi asosiy kuchlardan biri hisoblanadi. Kichik

biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari ixcham, harakatchan, tez moslashuvchanliklari tufayli jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozini ham nisbatan osonroq kechib o'tishga qodir va buni hayot ko'rsatmoqda. Shu boisdan ham ular inqirozga tez moslashib, uning ta'sirini yumshatib, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining to'xtab qolishi yoki retsessiyaga tushishining oldini oladilar. Shuning uchun ham tadbirkorlikning rivojlanishini davlat har tomonlama qo'llab-quvvatlaydi.

1.2. KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANISHINING BOSQICHLARI

Tadbirkorlik o'tgan ikki asr davomida rivojlanib, turli davrlar va bosqichlarni bosib o'tdi. Har bir davr va bosqichda tadbirkorlik oldida o'ziga xos vazifalar turadi. Masalan. AQShda tadbirkorlikning rivojlanishi quyidagi besh davrga ajratiladi.¹

1) Ilk texnikaviy qurollanish davri. Bu davrda (1820 - 1900- yillar) sanoatda, ayniqsa, po'lat eritish, paxta tozalash, to'qimachilik, avtomobilsozlik sohaslarida texnika va inqilobiy o'zgarishlarga asoslangan industrial ishlab chiqarish yaratiladi. Mazkur bosqichda tadbirkorlikning asosiy vazifasi ishlab chiqarishni yangi texnika vositalari asosida qayta qurish va rivojlantirishdir.

2) Ommaviy ishlab chiqarish davri. Bu davrda (XX asr boshidan 30-yillarigacha) konveyer va mehnatni ilmiy tashkil etishni joriy qilish asosida ommaviy ishlab chiqarishga o'tish va mahsulot tannarxini kamaytirish, raqobatning yuzaga kelishiga erishiladi. Bu bosqichda tadbirkorlik oldida turgan asosiy vazifa mahsulotni ommaviy miqyosda ishlab chiqarish va tannarxini pasaytirish hisoblanadi.

3) Ommaviy ayirboshlash davri. Bu davrda (XX asrning 30 - 50 yillari) asosiy e'tibor ishlab chiqarishdan bozorga, ayirboshlash orqali iste'molchilar ehtiyojlarini qondirishga ko'chadi. Shakllanayotgan talabni sezish, aniqlash va ishlab chiqarishni uni qondirishga yo'naltirib tashkil etish tadbirkorlikning asosiy vazifasi bo'ladi. Shu paytda marketing nazariyasi amaliyotda keng qo'llanila boshlaydi.

4) Yuqori industrlashgan davr (XX asrning 50 - 70- yillari). Bu davrda tadbirkorlik sohalari va rivojlanishining kengayishi, ishlab chiqarishni industrial qayta qurish va texnologiyaning muhim raqobat vositasiga aylanishi, boshqarishda biznes muhitini hisobga olish yuz beradi. Bu bosqichda tadbirkorlikning asosiy vazifasi ishlab chiqarishni davomiy texnik qayta qurollantirish, texnologiya, talab mahsulotni o'zaro muvofiqlashtirish va bozor sharoitlariga moslashish hisoblanadi.

5) Zamonaviy tadbirkorlik davri. (XX asrning 70 va undan keyingi yillar) Bu davrda biznes xalqaro tus oladi, boshqaruv va rivojlantirishda muqobil variantlar qo'llanila boshlaydi, ishlab chiqarish va sotishda diversifikatsiya kirib keladi, jamiyatning tadbirkorlikka talablari, ijtimoiy mas'uliyat mezonlari kuchaydi, strategik rejalashtirishning yangi usullari va jihatlari shakllanadi. Bunda asosiy vazifa internatsionallashirish yo'lidan borib, milliy doiradan tashqaridagi bozorlarni o'zlashtirish hamda talab, texnologiya, mahsulot hayotiy davrlarini uzaytirishga intilish hisoblanadi.

Rivojlangan mamlakatlarda XX asrning 70- yillari o'rtalaridan boshlab iqtisodiy tanglik davrida iqtisodiyot yangi modeli - innovatsion yoki axborot-industrial modeli shakllana boshladi. Bu davrda firmalarda ishlab chiqarish va boshqarish bozor konyunkturasi va marketing konsepsiyasiga asoslana borishi xo'jalik yuritish tarzida o'zgarishlarga olib keldi. O'sha iqtisodiy sharoitda bozorda muvaffaqiyat qozonishni ta'minlaydigan hujumkor xatti-harakat tarzi yuzaga chiqa boshlaydi. Bunda marketing vositalari va usullari asosiy o'rin egallaydi va natijada jamoatchilik ayrim qatlamlari orasida marketingga nisbatan salbiy munosabat shakllanadi. Aynan shu davrda tadbirkorlik alohida faoliyat sifatida yangi bosqichga o'tib, o'zini o'zi tartibga solib turuvchi tizim darajasiga ko'tarialadi, ayniqsa, xususiy biznes tez rivojlana boshlaydi.

¹ Nasritdinova M. A.. Ahmedov O. M. Biznes strategiyasi. - T., Sharq. 1996. - 12 - 13 betlar.

Shundan keyingi 20 yil ichida har yili AQSh va Italiyada 300 mingdan, Yaponiyada 200 mingdan yangi korxonalar paydo bo'ladi. Shu davrda tadbirkor

jamiyatda ijtimoiy muhim o'rin egallay boshlaydi, turli xil ma'muriy-huquqiy cheklovlar bekor qilinib, tadbirkorlikning xo'jalik erkinligi keskin kengaytiriladi, biznes inkubatorlar, innovatsion parklar rivojlanib, axborot ta'minoti yaxshilanib, fuqarolarning biznes bilan shug'ullanish imkoniyatlari kengayadi. O'tgan asrning oxiri, joriy asrning boshlarida iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda tadbirkorlik, biznesning holatini 1-jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rish mumkin.

(Manba: Russkiy ekonomicheskiy jurnal, 1998.)

1- jadval

Davlatlar	Kichik biznes subyektlari soni		Kichik biznes salmog'i, %	
	Ming dona	Aholi jon boshiga, 1000 kishiga, dona	Ish bilan bandlikda	Yalpi ichki mahsulotda
Amerika Qo'shma Shtatlari	19300	74	54	50-52
Italiya	3920	68	73	57-60
Yaponiya	6450	50	78	52-55
Buyuk Britaniya	2930	46	42	50-53
Germaniya	2290	37	46	50-54
Fransiya	1980	35	54	55-62

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, kichik biznes subyektlari jon boshiga (1000 kishiga) olganda AQShda eng yuqori - 74 taga yetgan bo'lsa, Italiyada 68 tani, Yaponiyada 50 tani tashkil etgan. Bu ko'rsatkichning nisbatan past darajasi Germaniyada (37 ta) va Fransiyada (35 tani) tashkil etgan. Ish bilan bandlikda kichik biznes salmog'i Yaponiya va Italiyada yuqori (78 va 73 foiz), Germaniya va Buyuk Britaniyada past (46 va 42 foizni tashkil etgan). Lekin shuni ta'kidlash joizki, kichik biznes subyektlarining aholi jon boshiga to'g'ri kelishi va ish bilan bandlikda hissasi jadvalda keltirilgan davlatlar bo'yicha keskin farq qilishiga qaramay, uning yalpi ichki mahsulotdagi hissasining katta farq qilmasligi kichik biznesning mazkur mamlakatlarda mustahkam, barqaror o'rin egallab olganidan darak beradi.

Tadbirkorlik O'zbekistonda ham sezilarli rivojlanib, o'z taraqqiyotida ma'lum darajaga erishdi. O'zbekiston mustaqillikka erishishi bilan iqtisodiyot va savdo-sotiqni erkinlashtirish, turli mulk shakllarini vujudga keltirish, raqobatni rivojlantirishga katta e'tibor berildi. Bu masalalarni hal qilish va umuman, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida tadbirkorlik muhim rol o'ynashi e'tirof etilib, respublikada tadbirkorlikni shakllantirish va yuksaltirish uchun zarur shart-sharoit yaratishga kirishildi. Birinchi navbatda, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarida tadbirkorlik tan olindi hamda uning shakllanishi va rivojlanishiga yo'l ochib berildi. 1991-yil 15-fevralda "O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyati to'g'risida"gi birinchi qonun

qabul qilindi va u tadbirkorlikning asosiy huquqiy bazasi bo'lib xizmat qildi. Keyinchalik mazkur qonunga zarur o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritilib, u ancha takomillashtirildi hamda yana bir qator qonunlar va qarorlar, qonunosti me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan to'ldirildi va quvvatlandi.

O'zbekistonda tadbirkorlikning rivojlanishida xo'jalik erkinligining oshishi va ma'muriy-qonunchilik cheklovlarining qisqarishi, tadbirkorlik (avvalo, kichik, xususiy, qo'shma tadbirkorlik)ning davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi, tadbirkorlik tashabbusining yangi imkoniyatlari va sohalarining ochib borilishi, soliq islohotlari va ma'muriy islohotlar ham katta yordam berdi. Mamlakatda sarmoya bozori va biznesni mablag' bilan ta'minlash imkoniyatlari kengaydi, yangi moliya muassasalari va axborot ta'minoti rivojlandi, patent-litsenziya tizimi mustahkamlandi, xo'jalik faoliyatining yangi turlari paydo bo'ldi va kengayib bormoqda. Respublikada tadbirkorlikni tezroq oyoqqa turg'azish, rivojlantirish, jamiyatda o'ziga munosib o'rinni egallab olishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratildi va ularni yaxshilash davom etmoqda. Ulardan eng muhimi va boshqa shart-sharoitlar uchun asos hisoblanadigani me'yoriy-huquqiy bazadir. Bu baza yildan-yilga kengayib, mustahkamlanib, takomillashib, rivojlanib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1994- yil 21- yanvardagi "Iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish, xususiy mulk muhofazasini ta'minlash va tadbirkorlikni rivojlantirish to'g'risida"gi Farmoni bilan xususiy mulkka asoslangan tadbirkorlikning shakllanishi iqtisodiy islohotlarning eng asosiy vazifalaridan biri sifatida e'tirof etildi. Bu vazifani bajarish uchun tadbirkorlikni rivojlantirish siyosati va qo'llab-quvvatlash tizimi yaratildi. U O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Prezident farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlariga asoslanadi.

1994-yili O'zbekistonning barcha viloyatlari. Qoraqalpog'iston Respublikasi va Toshkent shahri bo'yicha tadbirkorlikni rivojlantirish mintaqaviy dasturlari ishlab chiqildi. 1995- yil 28- avgustda "O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash" "Davlat dasturi" qabul qilindi. Bu dasturlarga har yili tegishli aniqliklar kiritilib, ular uzluksiz amalga oshirilmoqda. Bundan tashqari, tadbirkorlikni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash siyosatini samarali amalga oshirishni ta'minlashga yo'naltirilgan qator qonunlar, farmonlar, qarorlar qabul qilinib kelmoqda. Ularni ro'yobga chiqarishni tashkil etish va ta'minlash uchun maxsus davlat organlari va nodavlat tashkilotlari tuzildi: O'zbekiston Respublikasi davlat mulkini boshqarish va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat qo'mitasi, Monopoliyadan chiqarish, raqobat va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat qo'mitasi (u 2005-yilda qayta tashkil etilib, tadbirkorlikni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash vazifalari Davlat mulk qo'mitasidan unga o'tkazildi), tovar ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlar palatasi (2004 yilda uning negizida O'zbekiston savdo-sanoat palatasi tuzildi), kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirish Respublika muvofiqiashtirish kengashi, tadbirkorlarga xizmat qiluvchi Tadbirkorbanku 2006 yilda Mikrocreditbankka aylantirildi, tadbirkorlik subyektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organlar, prokuratura va Adliya vazirligi tizimlarida tashkil etilgan fermer va dehqon xo'jaliklari, tadbirkorlik subyektlari huquqlarini himoya qilish boshqarmasi va bo'limlari faoliyat yuritib kelmoqda.

1.3. KICHIK BINES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING KLASSIFIKATSIYASI

Tadbirkorlik turli sohalarda amalga oshiriladi va turli yo'nalishlarga ega. Tadbirkorlikning o'z xossalari va xususiyatlari bilan ajralib turadigan nisbatan mustaqil yo'nalishlari uning turlari bo'lib hisoblanadi. Tadbirkorlik turlari murakkab bo'lib, ularni turlicha tartibga solish va tasniflash mumkin. Biz nazariya va amaliyot uchun tadbirkorlik turlarini quyidagi tartibda tasniflash ma'qul deb hisoblaymiz.

O'zbekistonda tadbirkorlik yuridik maqomiga ko'ra ikki turga bo'linadi: yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan va yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan tadbirkorlik. Respublikadagi qonunchilikka muvofiq tadbirkorlik faoliyatini yuridik shaxsni tashkil etgan holda ham, tashkil etmagan holda ham amalga oshirish mumkin. Yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan tadbirkorlikni korxonalar, firmalar, tashkilotlar, muassasalar, termer xo'jaliklari, agrofimlar va boshqa ko'rinisdagi subyektlar tashkil etadilar va olib boradilar. Yuridik shaxs deganda egaligida, xo'jalik yuritishida yoki operativ boshqaruvida mol-mulkka ega bo'lgan va o'z majburiyatlari bo'yicha shu mol- mulk bilan javob beradigan, shuningdek, mustaqil balansga ega bo'lgan korxonalar, tashkilot, muassasalar hamda ularning mustaqil bo'linmalari tushiniladi. Yuridik shaxsni tashkil etmasdan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar yakka tartibdagi tadbirkorlar hisoblanadilar va davlat ro'yxatidan o'tgandan so'ng tadbirkor maqomini oladilar. Lekin shuni ham aytib o'tish lozimki, O'zbekiston qonunchiligiga muvofiq tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bilan faqat yuridik shaxsni tashkil etgan holda shug'ullanish mumkin va demak, tadbirkorlik faoliyatining bunday turlari bilan yakka tartibda shug'ullanish taqiqlangan. Ular Vazirlar Mahkamasining qarorlari bilan belgilangan.

Tadbirkorlik subyektlarining o'z oldilariga qo'ygan umumiy maqsadlariga ko'ra ham tadbirkorlikning ikki turi ajratiladi: tijorat va notijorat tadbirkorligi. Tijorat tadbirkorligining asosiy maqsadi foyda olish, daromad ko'rish hisoblanadi. Bunday tadbirkorlik faoliyati natijasida olingan daromad (foyda) uning ishtirokchilari o'rtasida taqsimlanadi va o'z xohishlariga ko'ra ishlatiladi. Tadbirkorlik subyektlarining asosiy qismi tijorat tadbirkorligi bilan shug'ullanadilar va ular tijoratchi tadbirkorlar hisoblanadilar, yuridik shaxslar esa tijorat tashkilotlari deb ataladi. Notijorat tadbirkorligining asosiy maqsadi foyda olish emas, balki notijorat tusiga ega bo'lgan vazifalarni amalga oshirish hisoblanadi. Bunday tadbirkorlik bilan shug'ullanadigan yuridik shaxslar notijorat tashkilotlari deb ataladi. Ularga diniy, xayriya, siyosiy va boshqa jamoat birlashmalari, ijtimoiy jamg'armalar, muassasalar kiradi. Notijorat tashkilotlarining ayrimlari notijorat faoliyati bilan birga unga qo'shimcha ravishda tijorat faoliyati bilan ham shug'ullanishlari mumkin. Lekin tijorat faoliyati natijasida olingan foyda ta'sischi (ishtirokchilar) o'rtasida taqsimlanmay, mazkur tashkilot nima maqsadda tuzilgan bo'lsa, faqat shu maqsad, ya'ni tashkilot ustavida ko'rsatilgan maqsadlar uchun ishlatiladi. Respublikada bunday tashkilotlar to'g'risida maxsus qonun qabul qilingan va ularning faoliyati shu qonun va boshqa tegishli qonunlar yordamida tartibda solinadi.

Tadbirkorlik innovatsion yo'nalishiga ko'ra ilmiy-texnikaviy va bozor tadbirkorligi (novatorligi) turlariga bo'linadi. Ilmiy-texnikaviy tadbirkorlik deganda tadbirkorlar tomonidan ilmiy-texnikaviy yangiliklarni o'z faoliyatiga tatbiq etib, ularni iqtisodiy jihatdan amalga oshirish ishlari tushuniladi. Bozor tadbirkorligi (novatorligi) esa tadbirkorlar tomonidan mavjud bozorlarni o'zgartirish va modifikatsiya qilish, yangi

bozorlar ochish va shakllantirish, xomashyoning yangi manbalarini topishga yo'naltirilgan faoliyat hisoblanadi.

Tadbirkorlik iqtisodivotning barcha sohalari va tarmoqlarida tashkil etilgan, amalga oshirilmoqda va rivojlanib bormoqda. Lekin uning holati va rivojlanishi barcha tarmoqlarda bir xil emas. O'zbekistonda tadbirkorlik subyektlari (yuridik shaxslar) ning 60 foizi qishloq xo'jaligi, 18 foizi savdo va umumiy ovqatlanish, 12 foizi sanoat va qurilish sohasida tashkil etilgan, xizmat ko'rsatish sohasida ham rivojlanib bormoqda. Yuridik shaxs bo'lmagan yakka tadbirkorlarning asosiy qismi savdo, umumiy ovqatlanish va ayrim xizmatlar ko'rsatish sohasida faoliyat olib bormoqdalar.

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng mulkchilikning butun dunyoda qabul qilingan shakllariga o'tishni mo'ljallab, qonun hujjatlarini ham shunga moslashtirib kelmoqda. Shunga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida va boshqa qonun hujjatlarida mulkchilikning ikki shakli e'tirof etilgan: xususiy mulk va ommaviy mulk. Xususiy mulk egalari xususiy mulkdorlar bo'lib, jismoniy shaxslar (fuqarolar) va yuridik shaxslar hisoblanadilar. Xususiy mulk shaxsiy ehtiyojni qondirishga mo'ljallangan. U shaxsiy mulkdan farqli o'laroq, yollanma mehnatni jalb qilib, tadbirkorlik bilan shug'ullanishda ham ishlatiladi. Xususiy mulk tufayli xususiy tadbirkorlikka yo'l ochiladi.

Xususiy mulk - bu mulk egasi (mulkdor) o'z mulkiga nisbatan o'z huquqlarini xususiy tarzda, ya'ni boshqalarning roziligi yoki ruxsatini so'rab o'tirmay amalga oshiradigan mulkdir. Xususiy tadbirkorlik va jamoa tadbirkorligining asosiy qismi ana shu mulkka asoslanadi.

Ommaviy mulk - bu davlat va boshqa ommaviy tuzilmalar mulki bo'lib, ommaga tegishlidir. Davlat mulki haqiqatan ham xalqqa qarashli bo'linmaydigan mol-mulkdan iborat. Unga yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi, havo bo'shlig'i va boshqalar, ya'ni iqtisodiy tizimning bevosita aholi foydasiga ishlaydigan va millatning ijodiy salohiyatini yaratadigan qismi kiradi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga muvofiq ommaviy mulk - bu respublika mulki va ma'muriy-hududiy tuzilmalar mulki (munitsipal mulk) dan iborat davlat mulkidir.

Ommaviy (davlat) mulkka asoslangan korxonalar unitar korxonalar hisoblanadi. Unitar korxonalar o'ziga birlashtirib qo'yilgan mulkka nisbatan mulkdor tomonidan mulk huquqi berilmagan tijorat korxonasi. Faqat davlat va munitsipal korxonalar unitar korxonalar bo'ladi. Bunday korxonalar davlat yoki munitsipal tuzilma (mulkdor) tomonidan birlashtirib qo'yilgan mol-mulk uning foydalanishida yoki operativ boshqaruvida bo'ladi. Shunga muvofiq unitar korxonalar ikki turga bo'linadi:

1) xo'jalik yuritish huquqiga asoslangan korxonalar: Unga birlashtirilgan mol-mulkdan xo'jalik yuritishda foydalanish huquqi beriladi; foydalanish huquqi deganda mol-mulkning foydali xossalari topish, ularni amalda qo'llab, samara yoki daromad olish imkoniyati tushiniladi;

2) operativ boshqaruv huquqiga asoslangan korxonalar: operativ boshqaruv huquqi deganda mulkdor bilan korxonalar, (korxonalar) o'rtasida unga birlashtirib qo'yilgan mol-mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish bo'yicha yuridik tartib-qoidalar tushiniladi.

Tadbirkorlik, shuningdek, aralash mulkka asoslangan bo'lishi ham mumkin. Masalan, ayrim davlat korxonalarida xususiy mulk, ayrim aksiyadorlik jamiyatlarida esa davlat mulki ishtirok etadi, ayrim qo'shma korxonalar ham aralash mulk shakllariga asoslangan.

Shuni ta'kidlab o'tish joizki, mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish natijasida uning asosiy qismi xususiy sektorda mujassamlangan. Hozirgi paytda respublikada mavjud korxonalarining 95 foizidan ko'prog'i xususiy mulkka va faqat 5 foiziga yaqini davlat (ommaviy) mulkka asoslangandir.

Tadbirkorlik subyektlari faoliyat miqyosiga ko'ra ham turlarga bo'linadi: kichik, o'rta, yirik tadbirkorlik. Tadbirkorlikni bunday turlarga ajratishda asosiy mezon sifatida ishlovchilarning o'rtacha yillik soni olingan. Ana shu mezon bo'yicha respublikada korxonalar quyidagi turlarga bo'linadi.

1) Mikrofirma - mulkchilik shaklidan qat'i nazar, o'rtacha yillik ishlovchilari soni quyidagi miqdorgacha bo'lgan mo'ljaz korxonalar:

- a. ishlab chiqarish. sohasida - 20 kishigacha;
- b. savdo.xizmat ko'rsatish va boshqa noishlab chiqarish sohalarida - 5 kishigacha.

2) Kichik korxonalar - mulkchilik shaklidan qat'i nazar, o'rtacha yillik ishlovchilari soni quyidagi miqdorgacha bo'lgan korxonalar:

- a. sanoatda- 100 kishigacha;
- b. qurilish, qishloq xo'jaligi va boshqa ishlab chiqarish sohalarida - 50 kishigacha;
- c. savdo, xizmat ko'rsatish va boshqa noishlab chiqarish sohalarida - 25 kishigacha.

3) O'rta korxonalar - mulkchilik shaklidan qat'i nazar o'rtacha yillik ishlovchilari soni quyidagi miqdorgacha bo'lgan korxonalar:

- a. sanoatda - 200 kishigacha;
- b. qurilish. qishloq xo'jaligi va boshqa ishlab chiqarish sohalarida - 100 kishigacha;
- c. savdo, xizmat ko'rsatish va boshqa noishlab chiqarish sohalarida - 50 kishigacha.

4. Yirik korxonalar - mulkchilik shaklidan qat'i nazar, o'rtacha yillik ishlovchilari soni o'rta korxonalar uchun belgilangan miqdordan ortiq bo'lgan korxonalar.

Shuni aytib o'tish lozimki, tadbirkorlikning bu turlari orasida son jihatidan kichik tadbirkorlik yetakchi o'rinni egallaydi. Chunki kichik tadbirkorlikka uchta tadbirkorlik subyekti: yakka tadbirkorlar, mikrofirmalar, kichik korxonalar kiradi. O'zbekistonda mavjud korxonalarining 90 foizidan ko'prog'ini mikrofirmalar va kichik korxonalar tashkil etadi.

Tadbirkorlik ko'p qirrali murakkab faoliyat bo'lib, o'ziga xos xususiyatlarga ham ega. Uning ana shunday xususiyatlari, avvalambor, mazkur faoliyat alomatlari, belgilari, tamoyillarida namoyon bo'ladi. Tadbirkorlik alomatlari, belgilari, tamoyillari turli adabiyotlarda turlicha berilgan. Ular ayniqsa, uning alomatlari (belgilari) to'laroq yoritilmagan, ayrim hollarda esa tadbirkorlik belgilari va tamoyillarini aralashtirib yuborish ham uchrab turadi. Shuning uchun biz tadbirkorlik belgilari va tamoyillarini bir joyda keltirib, ularni bir-biridan aniq ajratish va to'liqroq qarab chiqishga harakat qilamiz.

Tadbirkorlik belgilari tadbirkorlik faoliyatiga xos va ayni boshqa faoliyat turlaridan ajratib turadigan alomatlaridir. Ana shunday alomatlar (belgilar)ga ega bo'lgan faoliyatgina tadbirkorlik faoliyati yoki tadbirkorlik hisoblanadi. Mazkur alomatlar (belgilar) yoki ularning ayrimlariga ega bo'lmagan faoliyat esa tadbirkorlik emas, balki oddiy ish, faoliyat bo'ladi. Tadbirkorlik asosiy belgilari (alomatlari) 1-chizmada keltirilgan.

Tadbirkorlikning asosiy belgilari				
Tashabbus- korlik	Novatorlik	Yaratuvchanlik	Islohotchilik	Tavakkalchilik

1- chiima. Tadbirkorlikning asosiy belgilari

Tadbirkorlikning asosiy belgilaridan biri tashabbuskorlikdir. Tashabbuskorlik bu qanday ish, operatsiya, faoliyatni, uning katta-kichikligidan, muhimlik darajasidan qat'i nazar amalga oshirishga o'ziga xos tarzda ijodiy yondashish, doimiy izlanishda bo'lib, yangi-yangi imkoniyatlarni izlab, ularni ro'yobga chiqarishga harakat qilishdir. Tashabbuskor kishi biror ish faoliyatning boshqalar e'tibor bermaydigan yoki muhim deb hisoblamaydigan qirralari, elementlarini, xususan, ko'zga tashlanmaydigan nozik tomonlarini topib, ularni ham muhim omillar darajasiga ko'tara oladi. U har bir ish, operatsiya, faoliyatni hamda uni tashkil etish va amalga oshirish usullarini takomillashtirib, samaradorlikni oshirishga erishadi. Shunday qilib, tadbirkorlik turli sohalarda olinishi mumkin bo'lgan natijalardan eng yangi va yaxshisiga qaratilgan tashabbuskorligi bilan ajralib turadi.

Novatoriik (innovatorlik) ham tadbirkorlikning asosiy belgisi hisoblanadi. Lining bu xususiyati va belgisi XX asr o'rtalarida iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarning yangi taraqqiyot davri-innovatsiya (axborot-industrial) davrida shakllandi. Hozirgi kunda esa u yanada kuchaydi. Tadbirkorlar doimo izlanishda bo'lib, paydo bo'layotgan yangiliklarni kuzatib boradilar. Shuning uchun ular yangi texnika, texnologiya, xomashyo, materiallar, bozorlar, boshqarish usullarini birinchi bo'lib qo'llaydilar. Bunday tadbirkorlar mehnat unumdorligi va faoliyat samaradorligini oshirishga va raqobatda ustunlikka erishadilar. Boshqalar ham o'z raqobatbardoshliklarini ko'tarishga harakat qilib, ularga ergashadilar. Shunday qilib, jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot jadallashadi.

Tadbirkorlik - bu yaratuvchanlikdir. Uning bu missiyasi va belgisi paydo bo'layotgan ehtiyojga muvofiq yangi taklif yoki taklifning yangi uyg'unligi (kombinatsiyasi)ni yaratish va u orqali yangi bozor shakllantirishda namoyon bo'ladi. Demak, tadbirkorlik yangi taklif, ya'ni qiymat yaratib, jamiyat boyligiga boylik qo'shadi.

Tadbirkorlikning yana bir qirrasini va belgisi islohotchilikdir. Tadbirkorlik ishlab chiqarish omillari (mehnat, mehnat qurollari, mehnat predmeti)ning yangicha mukammalroq uyg'unligi (kombinatsiyasi)ni, ishlab chiqarishni qayta tashkil etishni, tuzilmaviy qayta qurishni amalga oshirib, ij'timoiy-iqtisodiy tizimni isloh qilishga olib keladi. Natijada ularning ishlab chiqaruvchi kuchlari rivojlanadi, ishlab chiqaruvchi kuchlar bilan ishlab chiqarish munosabatlarining o'zaro muvofiqligi yaxshilanib ishlab chiqarish samaradorligi oshadi.

Tadbirkorlik tavakkalsiz bo'lmaydi. Bozor iqtisodiyotiga noaniqlik xosdir. Ana shunday noaniqlik va yangi taklif uchun yangi talab bo'lishiga kafolat yo'qligi hamda bozor vaziyatining o'zgarib turadigan sharoitida tavakkal qilib ish olib borishga to'g'ri keladi. Lekin tavakkal ham baholangan, asoslangan, oqilona bo'lishi lozim.

Shunday qilib, tadbirkorlik uning yuqorida ko'rib chiqilgan qirralari va belgilari bilangina tadbirkorlik hisoblanadi.

Tadbirkorlik faoliyati bir qator tamoyillar asosida tashkil etiladi va amalga oshiriladi. Tadbirkorlik tamoyillari bu aniq talablar, tartib-qoidalar majmuyi bo'lib, ularga to'liq rioya etib tashkil qilinadigan va amalga oshiriladigan xo'jalik faoliyati haqiqiy tadbirkorlik faoliyati hisoblanadi. Ularga turli xil cheklovlar qo'yilishi, ularning buzilishi, noto'g'ri talqin qilinishi tadbirkorlikning amalga oshirilishi va rivojlanishiga xalaqit beradigan omillardir. Tadbirkorlik tamoyillari umumiy tusga ega bo'lib, har bir mamlakatda ularning ro'yobga chiqarilishi turli darajada bo'lishi mumkin. Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va demokratiya asoslari qancha yuqori bo'lsa, tadbirkorlik tamoyillari ham shunchalik to'liq ro'yobga chiqariladi. Tadbirkorlik asosiy tamoyillari 2- chizmada aks ettirilgan.

Tadbirkorlikning asosiy tamoyillari

Erkinlik	Mustaqillik	Teng huquqlilik	Ixtiyoriylik	Moddiy Javobgarlik	Qonuniylik
----------	-------------	-----------------	--------------	--------------------	------------

2- chizma. Tadbirkorlikning asosiy tamoyillari

Ma'lumki, tadbirkorlik faoliyati uchun sarmoya, ish binolari, asbob-uskunalar, xomashyo va turli materiallar, mablag' hamda boshqa moddiy va nomoddiy resurslar zarur. Tadbirkorlik faoliyatida ishlatiladigan bu sarmoya tadbirkor mulki hisoblanadi. Tadbirkor ana shu mulkdan foydalanishda erkindir, ya'ni undan o'zi ma'qul ko'rgan maqsadlarda foydalanishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va tegishli qonunlarida fuqarolarning shaxsiy va xususiy mulki daxlsizligi va undan foydalanish erkinligi belgilab qo'yilgan. Bundan tashqari, tadbirkorlik sohasi, turi, yo'nalishi, shakli, joyi, hamkorlari va boshqa jabhalarini tanlashda tadbirkor erkin bo'lib, uning bunday erkinligi ham qonunlar yordamida kafolatlangan.

Tadbirkor o'z faoliyatini tashkil etish, yuritish va uning natijasida oladigan daromad (foйда)ni ishlatishda to'la mustaqil hisoblanadi. Olgan foydasini o'zi xohlaganday mustaqil tasarruf etishi mumkin. Tadbirkorlik faoliyatida davlat va hokimiyat organlari, ularning mansabdor shaxslarining aralashuvi taqiqlangan. Tadbirkorlarning mustaqilligi ham tegishli qonun hujjatlarida kafolatlangan.

Tadbirkorlik faoliyati turli mulk shakllariga asoslangan bo'lishi mumkin: xususiy mulk, ommaviy mulk, aralash mulk. Mulkning barcha shakllarini teng huquqli ekanligi qonunlarda belgilab qo'yilgan.

Demak, qanday mulk shakliga asoslanganidan qat'i nazar, hamma tadbirkorlik subyektlari barcha sohada teng huquqli hisoblanadilar.

Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish, tadbirkorlik sohasida ishchi-xodimlar yollash va ishga yollanish ixtiyoriydir. Tadbirkor xohlagan kishini ishga yollashi mumkin, ishga yollanadigan kishi ham o'z ixtiyori bilan ish joyini tanlaydi va ishga kiradi. Lekin ishga yollash va ishga yollanish bo'yicha mehnat munosabatlari O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi, Fuqarolik kodeksi va boshqa qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi.

Tadbirkorlik faoliyati noaniqlik, tavakkalchilik bilan bog'liq. Bunday holat esa tadbirkorga o'z faoliyati davomida moddiy javobgarlikni o'z zimmasiga olishni taqozo etadi. Tadbirkorlik faoliyatidan zarar ko'rgan taqdirda butun zararni tadbirkorning o'zi qoplaydi va zararni qoplashda unga na davlat, na boshqa tashkilot yordam beradi.

Shuning uchun tadbirkorlik bilan shug'ullanishda ko'r-ko'rona tavakkal qilib emas, balki puxta ishlab chiqilgan rejaga asosan ish yuritish kerak bo'ladi.

Ma'lumki, tadbirkorlik jamiyatda amal qiladigan qonunlar doirasida amalga oshiriladigan faoliyatdir. Tadbirkorlik faoliyati amaldagi umumiy va maxsus me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solib turiladi. Har bir tadbirkor o'z faoliyati sohasiga tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlar, ularning talablari va ular yaratadigan imkoniyatlarni yaxshi bilishi lozim. Shundagina u o'zining qonuniy huquqlarini bilib oladi, huquqlari va manfaatlarini himoya qila oladi, o'z majburiyatlarini maqbul darajada bajaradi va turli qonunbuzarliklarga yo'l qo'ymaydi.

Shuni ham aytib o'tish kerakki, ayrim tadbirkorlar yuqorida ko'rib chiqilgan umumiy tamoyillarga qo'shimcha ravishda o'zlari uchun muhim hisoblangan alohida tamoyillar shakllantirib, ularga ham rioya etib keladilar. Masalan, amerikalik supermarketlar qiroli Sem Uolton o'zining quyidagi tamoyillariga amal qilgan:

- 1) barqaror daromad yuqori daromaddan yaxshiroq;
- 2) firmani kengaytirish uni boshqa firmalar bilan qo'shishdan yaxshiroq;
- 3) axborot bebahodir;
- 4) hamma narsada yoppasiga tejamkorlik;
- 5) ishlab chiqarish korxonasi ostonasida emas, balki savdo peshtaxtasida tugaydi.

Bundan tashqari, rivojlangan mamlakatlar tajribasi asosida tadbirkorlar uchun bir qator ko'rsatmalar, maslahatlar ishlab chiqilgan. Quyida ulardan ayrimlari keltiriladi.

1. *Tijoratli g'oyani topish.* Tadbirkorning bozorga taklif etishi mumkin bo'lgan tovar, xizmatni aniq tasavvur qilishidir. Oldin tovarni ishlab chiqarib, so'ng uni sotishni o'ylash katta xatodir. Oldin ishlab chiqarilishi mumkin bo'lgan tovarlardan qaysilarini sotaolish mumkinligini aniqlash, undan so'ng ularni ishlab chiqarishga kirishish lozim. Doimo yangilik izlash kerak.

2. *Raqobatdan qo'rqmaslik.* Bu tovardan bozorga bor deb xavotirlanmaslik kerak. Raqiblarga qarshi uchta kuchli vosita (qurol) bor: sifat, narx, reklama. Ulardan ustalik bilan foydalanish raqobatbardoshlikni ta'minlaydi.

3. *Sifat* - bu faqatgina yaxshi tovar emas, balki iste'mol xossalar majmuyidir. Xaridorni oddiy tovar emas, balki shu tovar yordamida o'z muammosini hal qilish qiziqtiradi. Uni tovardan ko'radigan naf qiziqtiradi va ana shu naf uchun pul to'laydi.

4. *Biznes reja tuzish.* Ishlab chiqarilishi mo'ljallangan mahsulot, uning xomashyo, materiallar va moliyaviy ta'minoti, tannarxi, iste'molchilari va reklamasi, ishlab chiqaruvchi xodimlar, ishlab chiqarishni kengaytirish va boshqarish masalalari aniq rejalashtirilishi kerak.

5. *Narxni pasaytirishdan qo'rqmay, uni ko'tarishdan qo'rqish.* Mahsulotni oz miqdorda qimmatroq sotishdan, ko'p miqdorda xaridorga ma'qul narxda sotish ko'proq foyda keltiradi.

6. *Mahsulotni reklama qilish.* Xaridorni mahsulot bilan tanishtiradigan asosiy vosita reklama hisoblanadi. Reklama vositalaridan unumli foydalanish, mahsulot to'g'risidagi ma'lumotlarni qisqa va aniq ifodalash hamda xaridorlarga yetkazishni bilish zarur.

7. *Kredit olish mumkin bo'lsa, uni olishdan qo'rqmaslik.* Ishlar to'g'ri yo'lga qo'yilsa, kreditning qaytarilishi aniq.

8. *Odamlarga xayrixohlik.* Tadbirkor ham hamma kabi odam. Unga eng ma'qul odam qanday bo'lsa, u ham shunday bo'lishga harakat qilishi kerak. Odamlardan birdaniga ko'p narsani talab qilmaslik kerak.

9. *Hamma tuxumlarni bir savatda saqlamaslik.* Biznes tilida bu - faqat birgina ish bilan shug'ullanib qolmay, asta-sekinlik bilan boshqa ishlarni ham o'zlashtirib borish, biri omadsizlikka uchrasa, boshqalari omadli bo'lishi mumkin degan gap.

10. *Asosiy kapital tadbirkorning o'zi hisoblanadi.* Bu kapitalni sutkada 24 soat samarali ishlashiga erishish lozim. Ichmaslik va chekmaslik kerak, chunki bu odamni holdan toydiradi.

TADBIRKORLIK SHAKLLARI VA ULARNING TASNIFI

Tadbirkorlik shakllarini tasniflash va tahlil qilishda qo'yilgan maqsadga muvofiq turlicha yondashish mumkin. Amaliyotda tadbirkorlikning tashkiliy-huquqiy shakllari keng tarqalgan va ko'proq qo'llaniladi. Shuning uchun ham buyerde tadbirkorlikning tashkiliy-huquqiy shakllari tahlil predmeti sifatida olindi.

Tadbirkorlikning tashkiliy shakli deganda tadbirkorlik (tadbirkorlik faoliyati) ning tarkibiy qismlari va elementlari, ular o'rtasidagi aloqalar va munosabatlarning barqaror bir holati, ya'ni tadbirkorlikning tashkiliy tuzilmasi tushiniladi. Tadbirkorlikning huquqiy shakli deganda esa tadbirkorlik (tadbirkorlik faoliyati) ning yuridik ko'rinishi bo'lib, yuridik belgilarining o'ziga xos muayyan bir tartibda ifodalanish usuli, ya'ni tadbirkorlikning yuridik tuzilmasi tushiniladi. Tadbirkorlikning tashkiliy va huquqiy shakllari o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ular bir-birini taqozo etadi, to'ldiradi va amaliyotda birgalikda qo'llaniladi. Demak, ular birgalikda yaxlit bir tizimni aks ettiradilar.

Tadbirkorlikning tashkiliy-huquqiy shakllarini tabaqalash va tasniflash, bir tomondan ularni birlashtiradigan umumiy, ikkinchi tomondan esa, ularni bir-biridan ajratib turadigan muhim tashkiliy va yuridik belgilari (xususiyatlari)ga asoslanishi lozim. Umumiylik darajada tadbirkorlikning quyidagi to'rt umumiy tashkiliy-huquqiy shakllarini ajratish mumkin:

- 1) yakka tartibdagi tadbirkorlik;
- 2) xususiy tadbirkorlik;
- 3) jamoa tadbirkorligi;
- 4) qo'shma tadbirkorlik.

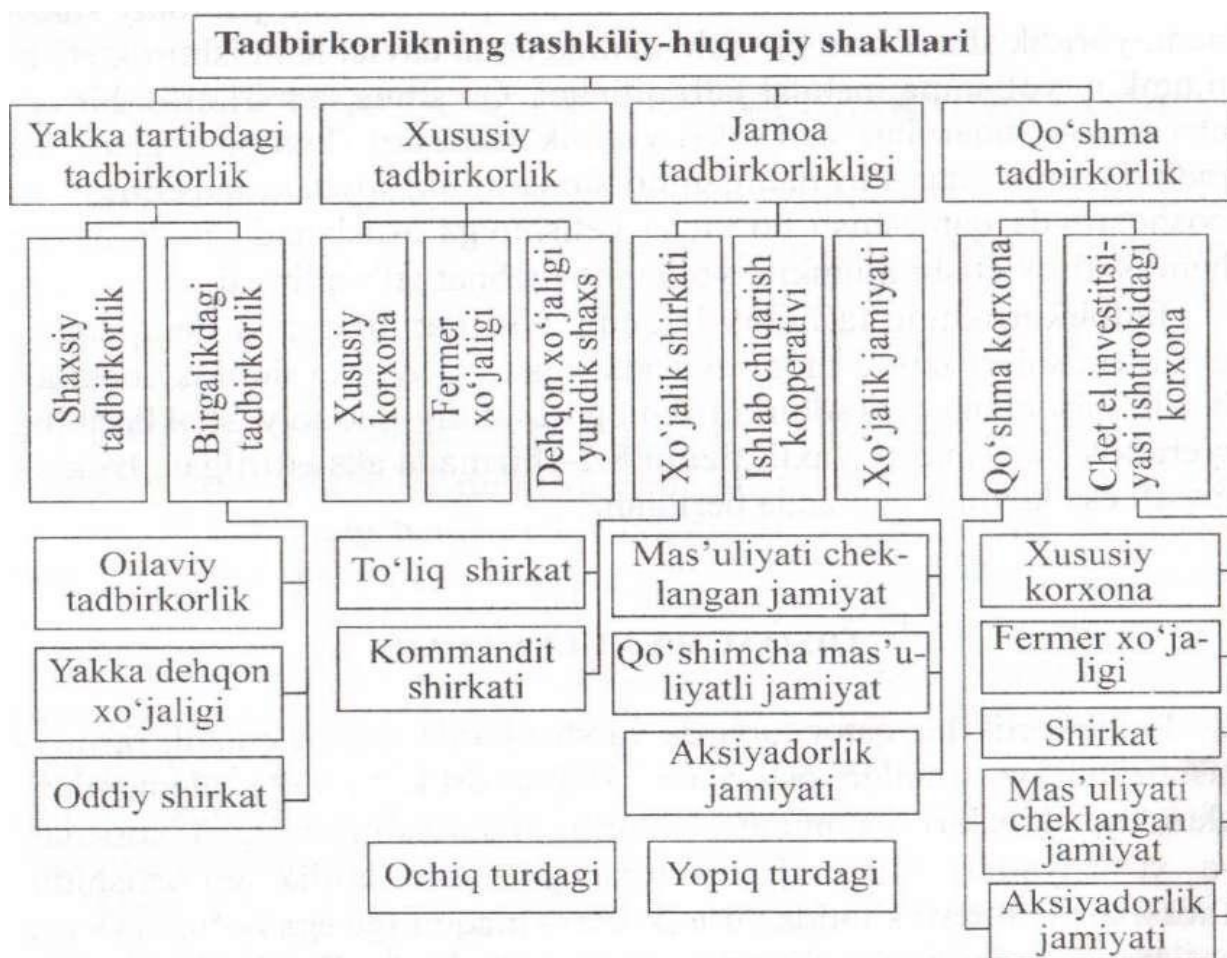
Yakka tartibdagi tadbirkorlikni tadbirkorlikning boshqa shakllaridan ajratib turadigan muhim belgilari uning yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmasligi, tadbirkorning shaxsiy mehnatiga asoslanishi, oddiy tashkiliy tuzilishi va boshqaruvi hisoblanadi.

Xususiy tadbirkorlikning o'ziga xos muhim belgilari uning mulkdori ham, tashkil etuvchisi ham, boshqaruvchisi ham yagona jismoniy shaxs bo'lishi, yuridik shaxs maqomiga ega bo'lib, yuridik shaxs ko'rinishida tashkil etilishi, yollanma mehnatdan foydalanishidir. Jamoa tadbirkorligida mulkdorlar va ishtirokchilar ko'proq bo'lib, ular jismoniy shaxs ham, yuridik shaxs ham bo'lishi hamda unda davlat ham ishtirok etishi mumkin, yollanma mehnat jalb qilinadi. Qo'shma tadbirkorlik bir necha davlat fuqarolari va (yoki) yuridik shaxslari (kompaniyalari, firmalari) tomonidan kiritiladigan qo'shma mulk, foydani taqsimlash va boshqaruvda qatnashish bo'yicha kelishuvga asoslanadi, unda davlat ham ishtirok etishi mumkin, yollanma mehnat jalb qilinadi.

Tadbirkorlikning tashkiliy-huquqiy shakllarining quyi darajalardagi ko'rinishlari uning mos ravishda xususiy, ayrim, alohida shakllari bo'lib hisoblanadi. Tadbirkorlikning tashkiliy-huquqiy shakllarining iyerarxik va tashkiliy yaxlit tizimi 3-chizmada aks ettirilgan, batafsil tavsifi esa keyingi mavzuda berilgan.

Tadbirkorlik bir qator turlarda va shakllarda tashkil etiladi. rasmiylashtiriladi va amalga oshiriladi. Tadbirkorlik turi o'z elementlari, ularning aloqalari va munosabatlarini mujassamlashtirgan xossalari va xususiyatlari bilan ajralib turadigan tadbirkorlik yo'nalishidir. Tadbirkorlik turlari sifatida yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan va ega bo'lmagan tadbirkorlik, tijorat va notijorat tadbirkorligi, ilmiy-texnikaviy, tovar ishlab chiqarish, ish bajarish, xizmatlar ko'rsatish va savdo-sotiq tadbirkorligi, kichik, o'rta va yirik tadbirkorlikni ajratish mumkin. Tadbirkorlik turlarining har biri turli shakllarga ega bo'lishi mumkin.

Tadbirkorlik shakli - bu tadbirkorlikning (alohida turining) yaxlit holda tashqi ifodalanishi va strukturasi, elementlari aloqalari va munosabatlarining barqaror muayyanligi tipidir. Tadbirkorlikning tashkiliy-huquqiy shakllariga yakka tartibdagi tadbirkorlik, xususiy tadbirkorlik, jamoa tadbirkorligi, qo'shma tadbirkorlik kiradi. Mazkur shakllarning har biri o'z turlariga ega, bular esa o'z ko'rinishlariga (variantlariga) ega. Shuni ta'kidlash lozimki, tadbirkorlik turlari va shakllari bir necha darajalarda aniqlanadi, tahlil darajasi o'zgarishi bilan ularning o'rni va roli, mavqeyi o'zgarishi mumkin, ya'ni bir-biriga o'tib turishi mumkin. Shuning uchun tadbirkorlik turlari va shakllari harakatchan murakkab hodisadir. Uni tushinish osonroq bo'lishi uchun tadbirkorlik turlarining va tadbirkorlik shakllarining alohida-alohida chizmalari tuzilgan va keltirilgan.



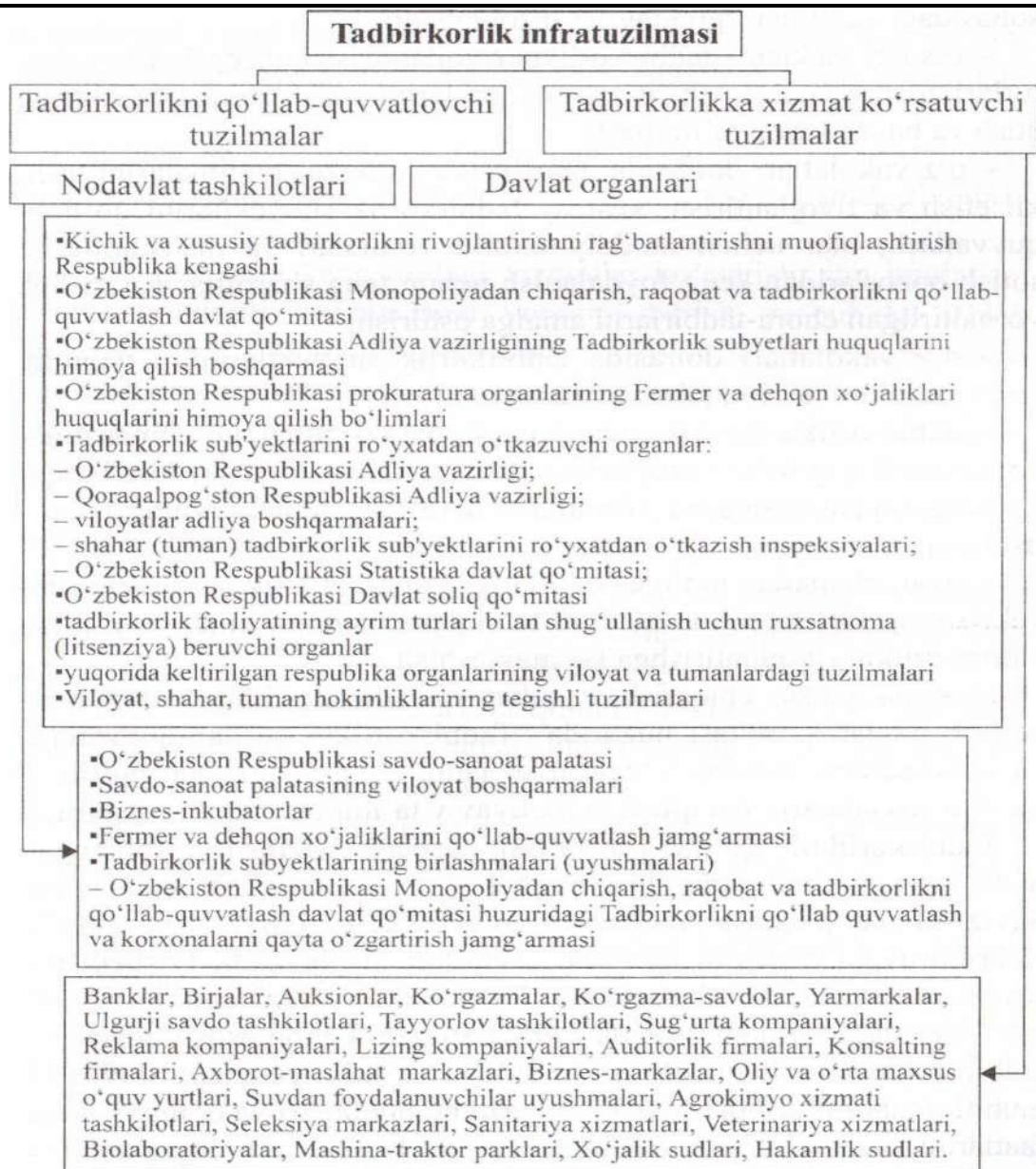
3- chizma. Tadbirkorlikning tashkiliy-huquqiy shakllarining tasnifi.

O'zbekistonda tadbirkorlikni tashkil etish, amalga oshirish, rivojlantirish, qo'llab-quvvatlashda tadbirkorlik infratuzilmasi katta rol o'ynaydi. Tadbirkorlik infratuzilmasi - tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish, amalga oshirish, rivojlantirishga uyoki bu ko'rinishda vadarajada aloqador bo'lgan davlat organlari va nodavlat tashkilotlari majmuyidir. Uning asosiy maqsadi tadbirkorlikka har tomonlama ko'maklashish va uni qo'llab-quvvatlash hisoblanadi.

Tadbirkorlik infratuzilmasi turli-tuman davlat va nodavlat ma'muriy, iqtisodiy, huquqiy, tashkiliy tuzilmalarni o'z ichiga oladi (4-chizmaga qarang). Ulardan ayrimlari tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosatini amalga oshirish uchun maxsus tashkil etilgan davlat va nodavlat tuzilmalari bo'lsa, boshqalari tadbirkorlik sohasiga xizmat ko'rsatuvchi korxonalar, firma kompaniya, agentlik va boshqa ko'rinishdagi tashkilotlardir. Ularning tashkil etilishi va faoliyat yuritish tartibi, maqsadi va vazifalari tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilab qo'yilgan va ustavlarida aks ettirilgan.

Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga mas'ul bo'lgan organlar va tashkilotlarning aynan tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash borasidagi vakolatlari, majburiyatlari, vazifalari, mas'uliyatlari O'zbekiston Respublikasining tegishli qonunlari, Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlarida aniq belgilab berilgan va ularning bajarilishi - doimiy nazoratda. Shunday organlardan biri O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997- yil 28- fevraldagi qarori bilan tashkil etilgan "Kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirishni muvofiqlashtirish Respublika kengashi hisoblanadi. Uning asosiy vazifalari quyidagilar:

- kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirish davlat siyosatini amalga oshirishni ta'minlash;
- davlat boshqaruvi organlari, nodavlat tashkilotlari va bozor infratuzilmasining kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash bo'yicha faoliyatlarini muvofiqlashtirish;
- investitsiya loyihalarini mablag' bilan ta'minlash, shu jumladan, xorijiy kredit liniyalari hisobiga mablag' bilan ta'minlash uchun kredit resurslaridan foydalanishda ularning kafolatlari va imtiyozlariga rioya etilishini nazorat qilish;
- investitsiya loyihalarini mablag' bilan ta'minlash mexanizmini ishlab chiqish;
- kreditlashning muammoli masalalarini hal qilish va bunda sansolarlik, buyruqbozlik hamda boshqa salbiy holatlarni bartaraf etish yuzasidan qattiq nazorat o'rnatish;
- mablag' bilan ta'minlash uchun qabul qilingan investitsiya loyihalarini hisobga olish tizimini tashkil etish, ularning amalga oshirilishini, ajratilgan kredit resurslarining samaradorligini va ulardan maqsadli foydalanishni muntazam ravishda tahlil qilib borish;
- shu maqsadlarda monitoring tashkil etish va olib borish va boshqalar



4 - *chizma*. Tadbirkorlik infratuzilmasi tarkibi.

Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash vazifasi yuklatilgan davlat organlaridan asosiysi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005- yil 2- maydagi farmoni bilan tuzilgan O'zbekiston Respublikasi Monopoliyadan chiqarish, raqobat va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat qo'mitasi hisoblanadi. Uning tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash sohasidagi vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

1. xususiy va kichik tadbirkorlikni rivojlantirish konsepsiyasi va dasturlari, ularni amalga oshirish mexanizmlarini ishlab chiqishda ishtirok etish va bajarilishini ta'minlash;

2. o'z vakolatlari doirasida investitsiya va bozor tuzilmalarini tashkil etish va rivojlantirish, xususiy tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash, ular uchun moddiy-texnika resurslari va mahsulotlarini sotish bozorlaridan keng foydalanish uchun teng sharoitlar yaratishga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

3. o'z vakolatlari doirasida tadbirkorlik subyektlarining qonuniy huquqlarini nohalol raqobatdan himoya qilish;

4. tadbirkorlik subyektlarining tovarlar va xizmatlar, ko'chmas mulk va qimmatli qog'ozlar bozorlaridan (shu jumladan, birja savdolari orqali) keng foydalanishlarini ta'minlash borasidagi qonunlarning bajarilishini nazorat qilish;

5. tovar, xizmatlar moliya bozorlariga yangi xo'jalik yurituvchi sub'yektlarning kirishi uchun mavjud to'siqlarni bartaraf etish yo'li bilan tadbirkorlikni rivojlantirishga ko'maklashish.

Monopoliyadan chiqarish, raqobat va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat qo'mitasi huzurida "Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va korxonalarni tarkibiy o'zgartirish jamg'armasi" tuzilgan bo'lib, u mazkur masalalarni hal qilishda moliyaviy ta'minotni amalga oshiradi.

Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash asosiy vazifasi hisoblangan nodavlat tashkilotlaridan biri O'zbekiston savdo-sanoat palatasidir. Savdo-sanoat palatasi tadbirkorlik subyektlarini ixtiyoriylik asosida birlashtiruvchi nodavlat notijorat tashkiloti hisoblanadi. O'zbekiston savdo-sanoat palatasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2004- yil 7- iyuldagi farmoni asosida tashkil etilgan. Uning asosiy maqsadi tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish, ishchanlik muhitini takomillashtirish, o'z a'zolarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini ifoda etish hamda himoya qilish, tadbirkorlarning chet ellik sheriklar bilan aloqalarini yo'lga qo'yishga ko'maklashishdir. Uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- O'zbekistonda tadbirkorlikni, eng avvalo, kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga ko'maklashish;

- tadbirkorlarga chet ellik sheriklar bilan amaliy muloqotlar va aloqalarni kengaytirishga, eksport mahsulotlarini tashqi bozorlarga olib chiqishga, shuningdek raqobatbardosh tayyor mahsulot chiqarishni ta'minlovchi yangi ishlab chiqarishlar barpo etish hamda mavjud ishlab chiqarishlarni texnikaviy jihatdan qayta jihozlash uchun to'g'ridan- to'g'ri chet el investitsiyalarini jalb etishga ko'maklashish;

- boshqa davlatlarning savdo-sanoat palatalari va tadbirkorlar jamoat birlashmalari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish hamda rivojlantirish;

- tadbirkorlarga keng turdagi xizmatlar ko'rsatish, shu jumladan, axboroi ta'minoti va maslahat yordami berish, respublika ishlab chiqaruvchilari, ularning mahsulotlari va investitsiyaviy imkoniyatlari, sheriklari va zamonaviy texnologiyalar xarid qilish imkoniyatlari to'g'risidagi axborotlar aks ettirilgan biznes-kataloglar tashkil etish va tarqatish;

- tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay muhitni shakllantirish, xalqaro huquq va biznes yuritish amaliyotining umum e'tirof etilgan me'yorlarini joriy qilish, tadbirkorlik faoliyatining amalga oshirishning huquqiy va iqtisodiy sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan qonun hujjatlarini takomillashtirish bo'yicha takliflar tayyorlash;

- tadbirkorlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ifoda etish hamda himoya qilish, shu jumladan. sudda, davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari bilan munosabatlarda;

- tadbirkorlik sohasi uchun kadrlar tayyorlash, tadbirkorlarni o'qitish va ularning malakasini oshirish tizimini tashkil etish va rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash;

- palata qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vazifalarni ham bajarishi mumkin.

Tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlashni amalga oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1995-yil 26-iyuldagi farmoni asosida "Xususiy tadbirkorlik va kichik biznesni qo'llab - quvvatlash jamg'armasi" 2005- yilda "Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va korxonalarni qayta o'zgartirish jamg'armasi" ko'rinishida qayta tuzilgan va 1998- yil apreldagi farmoni asosida "Dehqon va fermer xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlash jamg'armasi" tuzildi. Ularning tashkiliy-huquqiy shakli aksiyadorlik jamiyati bo'lib, asosiy vazifalari quyidagilar:

1. davlat korxonalarini xususiylashtirish va davlat tasarrufidan chiqarishdan tushadigan hamda nodavlat sektori bandlik jamg'armasi mablag'larini xususiy tadbirkorlik, kichik biznesni qo'llab-quvvatlashga jalb qilish;
2. o'z aksiyalari bilan ishtirok etib, mulkdorlar tabaqasini shakllantirish;
3. kichik va xususiy korxonalar ustav jamg'armasiga ishtirok etish;
4. kichik va xususiy tadbirkorlik subyektlariga axborot-maslahat xizmatlari ko'rsatish;
5. tadbirkorlik infratuzilmasi va bozor infratuzilmasining rivojlantirishga ko'maklashish;
6. kichik va xususiy tadbirkorlik subyektlari tomonidan kredit olishda kafil bo'lish;
7. kichik va xususiy tadbirkorlik uchun kadrlar tayyorlash va ularni qayta tayyorlashda ishtirok etish va boshqalar.

Tadbirkorlik subyektlarini huquqiy qo'llab-quvvatlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori bilan (2000- yil 17- fevral) Adliya vazirligi tarkibida Tadbirkorlik subyektlari huquqlarini himoya qilish boshqarmasi, viloyat adliya boshqarmalarida esa xuddi shunday bo'limlar tuzildi. Vazirlar Mahkamasi qarori bilan (2003- yil 4- sentabr) O'zbekiston Respublikasi Prokuraturasi va uning quyi organlari tarkibida fermer va dehqon xo'jaliklari huquqlarini himoya qilish tuzilmalari tashkil etildi. Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha sud organlariga aniq vazifalar yuklatilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005- yil 14-iyundagi "Tadbirkorlik subyektlarini huquqiy himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoniga asosan tadbirkorlik subyektlari bilan bog'liq nizolarni (ularning ro'yxati keltirilgan) faqat sud ko'rib chiqishi va hal qilishi belgilab qo'yilgan. Mazkur farmonda tadbirkorlik subyektlari va birlashmalari tomonidan nizolarni tez va samarali ko'rib chiqish uchun "Hakamlik sudlari" tuzish tartibi ham belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi va uning joylardagi organlariga tadbirkorlik subyektlarini tekshirishlarni tartibga solish, muvofiqiashtirish, ularga soliqlar va yig'imlar bo'yicha kerakli ma'lumotlarni o'z vaqtida yetkazish va maslahatlar berish, boshqa turdagi yordam ko'rsatish singari vazifalar yuklangan.

II BOB. O'ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING SHAKLLANISHI

2.1. O'ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING HUQUQIY ASOSLARI

Tadbirkorlikni rivojlantirish uchun zarur huquqiy muhitni yaratish yagona konsepsiya asosidagi qonunchilik va me'yoriy bazani yaratish va doimo takomillashtirib borish tizimining mavjudligini taqozo etadi.

Bunday tizim quyidagilarni nazarda tutadi:

- 1) qonunchilikda xususiy biznesning erkinligi, himoyasi va qo'llab-quvvatlanishini ta'minlaydigan aniq huquqiy kafolatlarni belgilash;
- 2) mavjud me'yoriy-huquqiy bazani yangi qonunlarga muvofiqlashtirish;
- 3) xususiy mulkni hech kim olib qo'ya olmaydigan huquqini konstitutsiya orqali mustahkamlash;
- 4) xususiy korxonalarining mustaqil ravishda xo'jalik faoliyati yuritishini, xususiy mulk himoyasi va daxlsizligini kafolatlash;
- 5) qonun hujjatlarini qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud organlari, shuningdek, tadbirkorlarning manfaatlarini ifodalaydigan nodavlat tashkilotlari orqali amalga oshirish mexanizmini shakllantirish;
- 6) hududiy, tarmoq. boshqarish va hukumat organlarining. jamoat tashkilotlarining o'zaro kelishib faoliyat ko'rsatishi va boshqalar.

Tadbirkorlikning me'yoriy-huquqiy bazasini quyidagilar ta'minlaydi:

- qonun chiqaruvchi organlar;
- hukumat organlari: vazirliklar, davlat qo'mitalari va muassasalari;
- qonun hujjatlarining ayrim qoidalarini aniqlashtiradigan davlat boshqaruv organlari va hokimliklar;
- tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat markaziy organlari;
- tadbirkorlik doiralari manfaatlarini ifodalovchi nodavlat tashkilotlari, shu jumladan, tadbirkorlar uyushmalari;
- qonun hujjatlarini qo'llash obyektlari hisoblangan va teskari aloqa mexanizmini ta'minlaydigan tadbirkorlik tuzilmalari;
- respublikada qonun hujjatlariga rioya qilinishi va ularning bir xil talqin etilishini nazorat qiladigan organlar;
- qonun hujjatlarini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlarini aniqlovchi, qonun hujjatlarini ekspertiza qiluvchi, ularni amalda qo'llash samaradorligini oldindan aytish va monitoringi bilan shug'ullanuvchi ilmiy muassasalar (xorijiy ekspertlar ham kiradi);
- makroiqtisodiyotning strategik va innovatsiya yo'nalishlarini belgilovchi ijtimoiy-institutsional tashkilotlar va guruhlar.

Tadbirkorlikning me'yoriy-huquqiy asoslarini qonunlar va qonunosti hujjatlar tashkil qiladi. Ularni ikki guruhga ajratish mumkin: umumiy va maxsus.

Umumiy me'yoriy-huquqiy hujjatlarga quyidagilar kiradi:

- 1) O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.

- 2) O'zbekiston Respublikasi qonunlari.
- 3) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qarorlari.
- 4) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari.
- 5) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari.
- 6) Vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralarning me'yoriy hujjatlari.
- 7) Mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari.

Me'yoriy-huquqiy hujjatlar O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari hisoblanadi va ular qonun hujjatlari majmuyini tashkil qiladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari, Oliy Majlis qarorlari qonunlar hisoblanadi. Qolganlari qonunosti hujjatlardir. O'zbekistonda uning Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so'zsiz tan olinadi.

Maxsus me'yoriy-huquqiy hujjatlar bevosita tadbirkorlik sohasiga tegishli bo'lib, tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish, rasmiylashtirish, amalga oshirish, rivojlantirish, qo'llab-quvvatlash va boshqa masalalarni tartibga soladi. Ularga tadbirkorlikka oid qonunlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, Vazirlar Mahkamasi, vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari kiradi. Ulardan ayrimlari quyida keltiriladi.

1. Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi qonuni, 2000- yil 25- may.

2. Xususiy korxonalar to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi qonuni, 2003-yil 11-dekabr.

3. Fermer xo'jaligi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi qonuni, 1998-yil 30- aprel.

4. Dehqon xo'jaligi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi qonuni, 1998-yil 30-aprel.

5. O'zbekiston Respublikasi Savdo-sanoat palatasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi qonuni. 2004- yil 3-dekabr.

6. O'zbekiston Respublikasi Monopoliyadan chiqarish, raqobat va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat qo'mitasini tashkil qilish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 2005- yil 2- may.

7. Xususiy tadbirkorlik va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi (Biznes fond)ni tuzish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 1995-yil 26-iyul.

8. Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va korxolami tarkibiy o'zgartirish jamg'armasini tuzish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 2005- yil 2- may.

9. Dehqon va fermer xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlash jamg'armasini tuzish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 1999 yil.

10. Tadbirkorlik subyektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish, hisobga qo'yish va ruxsat beruvchi hujjatlarni rasmiylashtirish tartibi to'g'risida Nizom. 2003- yil 20-avgust.

11. Kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish Respublika muvofiqlashtirish kengashini tuzish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori, 1997- yil 28- fevral.

12. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash davlat dasturi va hududiy dasturlar.

13. O'zbekiston Respublikasida xususiy tadbirkorlik to'g'risida Nizom. 1995-yil 15-sentyabr.

14. Qishloq xo'jalik korxonalarini fermer xo'jaliklariga aylantirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori, 2002- yil 5- yanvar.

15. 2004 - 2006 yillarda fermer xo'jaliklarini rivojlantirish konsepsiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. 2003- yil 30- oktyabr.

16. Kichik tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 2003- yil, 23- dekabr.

17. Tadbirkorlik subyektlarini tekshirishni yanada qisqartirish va uning tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 2005- yil 5- oktyabr.

18. Tadbirkorlik subyektlari tomonidan taqdim etiladigan hisobot tizimini takomillashtirish va uni noqonuniy talabetganlik uchun javobgarlikni kuchaytirish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 2005- yil 15- iyun.

19. Mikrofirmalar va kichik korxonalarini rivojlantirishni rag'batlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 2005- yil 20- iyun.

20. Tadbirkorlik subyektlarini huquqiy himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 2005- yil 14- iyun.

21. O'zbekiston iqtisodiyotida xususiy sektorning ulushi va ahamiyatini tubdan oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 2003- yil.

TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING MAQOMI, HUQUQLARI VA MAJBURIYATLARI

Bozor iqtisodiyotining ijtimoiy bazasini rivojlantirishning asosiy sharti sifatida tadbirkorlik shaxsning mehnat va ijtimoiy faoliyatidagi yangi maqomini belgilaydi. Bu jamiyatning muayyan tarixiy rivojlanish bosqichida unda shakllanadigan ijtimoiy me'yor hisoblanadi. Ma'muriy-huquqiy alomati bo'yicha tadbirkorlik tuzilmalari yakka mulk egasi tomonidan ham jamoa tarzidagi tadbirkor tomonidan ham taqdim qilinadigan jismoniy yoki yuridik shaxs maqomini olishi mumkin.

Qonuniy huquqlarning hajmi va tashkil bo'lish tartibi bo'yicha O'zbekistonda tadbirkorlik subyektlari uch guruhga ajratiladi: tijorat yuridik shaxslar, notijorat yuridik shaxslar, yuridik shaxs tashkil qilmagan yakka tadbirkorlar.

Tijorat yuridik shaxslar davlat ro'yxatidan o'tgandan so'ng tadbirkorlik subyekti maqomini oladi. Ular unitar korxonalar, xususiy korxonalar, xo'jalik jamiyati, xo'jalik shirkati, kooperativ va boshqa shaklda tuzilishi mumkin.

Notijorat tashkilotlari o'z ustavlariga muvofiq tadbirkorlik bilan shug'ullanadi, lekin olingan foyda ta'sischilar o'rtasida taqsimlanmay, ustavda ko'rsatilgan vazifalarni amalga oshirishga ishlatiladi (matlubot kooperativi, jamoat birlashmalari, ijtimoiy jamg'armalar, muassasalar).

Har bir fuqaro yakka tadbirkor sifatida davlat ro'yxatidan o'tgan paytdan boshlab yuridik shaxs tashkil etmay tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqiga ega bo'ladi. Davlat ro'yxatidan o'tmay turib tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish mumkin emas. Jismoniy shaxsning tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi uchun ikki narsa talab qilinadi:

- 1) to'liq ma'noda ishga layoqatlilik va huquqlarning cheklab qo'yilmaganligi;

2) tadbirkorlik ayrim turlari bilan shug'ullanish uchun kasbga doir tayyorgarlik va ko'nikmalarga ega bo'lish hisoblanadi.

Davlat va jamiyat manfaatlari uchun muhim ahamiyat kasb etadigan shuningdek, amalga oshirishda alohida tayyorgarlik va kasbga doir ko'nikmalar talab qiladigan faoliyat turlari bilan faqat maxsus ruxsatnoma (litsenziya) asosida shug'ullanish mumkin. Bunday faoliyat turlari ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan tasdiqlangan va maxsus ruxsatnoma (litsenziya) berish tartibi tegishli qonun bilan belgilab qo'yilgan. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qaroriga muvofiq tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish taqiqlangan shaxslar ro'yxati ham tasdiqlangan. Unga ko'ra quyidagi mansabdor shaxslarga tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish taqiqlangan:

1. davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, huquqni himoya qilish organlari xodimlari;
2. davlat banklari rahbarlari va ularning o'rinbosarlari, xizmat yuzasidan pul belgilari hamda bank va pul hujjatlariga bevosita aloqador shaxslar;
3. davlat korxonalari, tashkilotlari va muassasalari rahbarlari hamda ularning bank hujjatlariga imzo qo'yish huquqiga ega bo'lgan o'rinbosarlari;
4. davlat ta'minot va sotish korxonalari, tashkilotlarining rahbar xodimlari;
5. tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish va uni nazorat qilish bilan bog'liq masalalarni hal qilish vazifasini ham o'taydigan davlat organlarining rahbar xodimlari va mutaxassislari;
6. chakana, ulgurji-chakana savdo, umumiy ovqatlanish davlat birlashmalari va korxonalari, savdo boshqarmalari, trestlarining rahbarlari va ularning o'rinbosarlari bosh mutaxassislari, tuzilmaviy bo'limlar boshliqlari, moddiy javobgar shaxslari.

Bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda tadbirkor maqomini berish obyektiv yoki subyektiv mezonlar asosida amalga oshirilishi mumkin. Bunda tadbirkorlik deganda, bir tomondan, kasbga doir bilimlar, tajribadan foydalangan holda oddiy kasb tarzida shaxs tomonidan biror kasb-hunarga asoslanib, ikkinchi tomondan, shaxsning o'z nomidan mustaqil xo'jalik arbobi sifatida amalga oshiriladigan faoliyat tushuniladi. Bitimlar tuzishning kasb-hunarga oidligidan tashqari, shaxsga tadbirkor maqomi berishining shartilining o'z nomidan harakat qiladigan mustaqil tadbirkor kasb-hunar egasi sifatida faoliyat ko'rsatishi hisoblanadi. Biror jamiyat yoki kompaniya nomidan vakil sifatida ish yurituvchilar tadbirkor hisoblanmaydilar.

Tadbirkorlik subyektlarining asosiy huquqlari quyidagilar:

1. qonun hujjatlariga muvofiq o'ziga tegishli mol-mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish;
2. mustaqil ravishda ishlab chiqarish dasturini shakllantirish, mahsulot yetkazib beruvchi vositachilar va xaridorlarni tanlash;
3. tadbirkorlikdan cheklanmagan miqdorda daromad (foyda) olish va uni o'z ixtiyoriga ko'ra tasarruf etish (ustun monopoli mavqega ega bo'lganlardan tashqari);
4. o'z mahsuloti va ishlab chiqarish chiqindilarini bozor konyunkturasiidan kelib chiqib, mustaqil belgilangan narxlar bo'yicha va shartnoma asosida sotish;
5. binolar, inshootlar, uskunalar va boshqa mol-mulkni olish, ijaraga (shu jumladan, lizing asosida) olish;
6. belgilangan tartibda tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish va boshqalar.

Tadbirkorlik subyektlari yuqorida sanab o'tilgan asosiy huquqlardan tashqari bir qator maxsus, qo'shimcha huquqlarga ham ega: ularga firmaga nom qo'yish, savdo

belgisini tanlash va undan foydalanish, o'z faoliyatini himoya qilish va boshqalar kiradi.

Tadbirkorlik subyektlarining asosiy majburiyatlari quyidagilar:

1. o'zlari tuzgan shartnomalardan kelib chiqadigan majburiyatlarni bajarish;
2. yollash asosida jalb qilingan xodimlar bilan o'z vaqtida hisob- kitob qilish;
3. xavfsizlik, ekologiya, sanitariya, gigiyena va mehnatni muhofaza qilish talablariga rioya qilish;
4. sotiladigan tovarlarni sertifikatlar bilan ta'minlash;
5. manzili va rekvizitlari o'zgarganda, bu to'g'rida tegishli davlat organlariga o'z vaqtida xabar berish;
6. buxgalteriya va statistika hisoblarini yuritish (yuridik shaxslar uchun);
7. o'z faoliyati to'g'risidagi hisobotlarni tegishli organlarga belgilangan tartibda va muddatlarda taqdim etish va boshqalar (yuridik shaxslar uchun).

Qonun hujjatlariga ko'ra shaxsni tadbirkor sifatida e'tirof etish bir qator maxsus majburiyatlar tug'diradi, kasb-hunarni yuritishga doir tashkiliy-xo'jalik faoliyatida ba'zi huquqlar va imtiyozlar yaratadi. Tadbirkorlik faoliyatini yuritishga doir maxsus majburiyatlarga quyidagilar kiradi:

1. tadbirkorlik subyektining maxsus reyestrda ro'yxatdan o'tishi;
2. ro'yxatdan o'tkazish shaklida tadbirkorning yuridik maqomi va mulkiy ahvoli haqida umumiy ma'lumotlarni xabar (e'lon) qilish;
3. xo'jalik faoliyatining borishini nazorat qilib turish, xo'jalik operatsiyalarining o'tkazilganligi, ishlarning bajarilganligini isbotlash va natijalarini qayd qilib borish uchun maxsus daftarlar yuritish;
4. kreditorlar tomonidan tadbirkordan qarzni undirishga doir ishni ochishlari uchun olingan majburiyatlar bo'yicha to'lovlarning to'xtatilganligini e'lon qilish;
5. bankda o'zining hisob varag'ini ochish;
6. belgilangan tartibda soliqlar va boshqa to'lovlarni amalga oshirish;
7. o'z faoliyati to'g'risida tegishli hisobotlar taqdim etish va boshqalar.

Qonun hujjatlarida belgilangan majburiyatlar xo'jalik yurituvchi boshqa subyektlarning manfaatlarini ta'minlash va himoya qilishni, qo'shimcha huquqlar esa tadbirkorlarga ba'zi imtiyozlar berishni nazarda tutadi.

2.2. KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI MUAMMOLARI VA HAL ETISH IMKONIYATLARI

O'zbekistonda tadbirkorlikning rivojlanishida erishilgan yutuqlar bilan birga, bir qator qiyinchiliklar va muammolar, ayrim rahbarlarda tadbirkorlikka nisbatan noto'g'ri munosabat ham mavjud. Natijada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik o'z salohiyatini to'la namoyon qila olmayapti, tegishli mutasaddilar esa uni yetarlicha ishga sola olmayotirlar. Ayrim sohalar va tarmoqlarda, xususan, sanoatda va mamlakat eksportida uning roli juda past. Tadbirkorlikning turli sohalardagi o'rni va roli quyidagi 2-jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ham ko'rinib turibdi (manba: O'zbekiston Respublikasining 2005 - 2008- yillar statistik axborotnomasi ma'lumotlari asosida hisoblangan).

O'zbekistonda kichik tadbirkorlik subyektlarining hissasi
2-jadval

№	Iqtisodiyot tarmoqlari	2004- yil	2008- yil
1.	Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish	8,4	13,2
2.	Iste'mol tovarlari ishlab chiqarish	21,4	26,9
3.	Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish	36,0	43,3
4.	Qishloq xo'jaligi yalpi ishlab chiqarishi	93,6	28,0
5.	Chakana tovar aylanmasi	40,3	41,7
6.	Pullik xizmatlar ko'rsatish	42,1	72,0

Yuqoridagi jadvaldan sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishda kichik tadbirkorlikning hissasi past ekanligini ko'rish mumkin. Boshqa sohalarda esa uning hissasi ancha yuqoridir. Shuni ta'kidlash lozimni, sanoatdan tashqari barcha sohalarda kichik tadbirkorlik subyektlaridan yakka tadbirkorlar yetakchilik qilmoqdalar. Tadbirkorlikning yuksalib borishi bilan bu holat kichik korxonalar va mikrofirmalar foydasiga o'zgarishini bashorat qilish mumkin. Buni chet el tajribasidan ham bilish mumkin.

Shuni aytib o'tish lozimki, O'zbekistonda tadbirkorlik uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlar yaratilishiga qaramay, amaliyotda jiddiy muammolar uchrab turadi. Xalqaro moliya korporatsiyasi shakllantirgan xulosalaridan biri quyidagi 3-jadvalda keltirilgan (manba: Soliq va bojxona xabarlari. 2006 № 37).

O'zbekistonda ayrim jarayonlarning muammolilik darajasi (foizda)

3-jadval

№	Jarayonlar	So'rov natijasi	2005- yil tadqiqot natijasi
1.	Import	75	78
2.	Tugatish	73	67
3.	Eksport	63	63
4.	Litsenziyalash	45	61
5.	Standartlashtirish	33	41
6.	Tashqi moliyalash	32	63
7.	Soliq solish	32	62
8.	Ro'yxatdan o'tkazish	30	40
9.	Tekshiruvlar	30	46
10.	Ruxsatnomalar	27	37
11.	Hisob-kitoblar	20	43
12.	Hisobot	20	-
13.	Sertifikatlash	19	32
14.	Bank operatsiyalari	19	-

Jadvaldan respublikada tadbirkorlikni tashkil etish, amalga oshirish va rivojlantirishdagi muhim masalalarni hal qilishga xalaqit beradigan ko'pgina qiyinchiliklar mavjudligi ko'rinib turibdi. Mavjud qiyinchiliklar va muammolarni tezroq bartaraf etish tadbirkorlikning yanada rivojlanishiga sezilarli yordam bo'lardi.

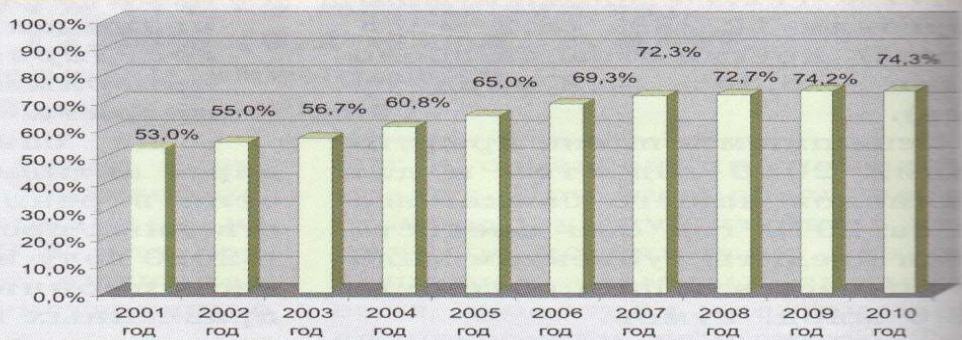
JAHON MOLIYAVIY-IQTISODIY INQIROZI SHAROITIDA MAMALAKAT IJTIMOY-IQTISODIY TARAQQIYOTIDA TADBIRKORLIKNING O'RNI VA ROLI

"Bugungi kunning eng dolzarb muammosi - bu 2008- yilda boshlangan jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, uning ta'siri va salbiy oqibatlarini, yuzaga kelayotgan vaziyatdan chiqish yo'larini izlashdan iborat", - deb ta'kidlaydi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimov. Bu inqirozning har bir mamlakatga ta'siri, ur.dan ko'riladigan zarar ko'lami, birinchi navbatda, shu davlatning moliyaviy-iqtisodiy tizimining barqarorligi va himoya mexanizmlariga bog'liq. Ma'lumki, O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti barqaror yuqori sur'atlarga erishgan. Keyingi yillarda mamalakat yalpi ichki mahsuloti yiliga 8-9 foizdan ortiq darajada o'sib kelmoqda.

Bunday yutuqlarga erishishda tadbirkorlik sohasi ham ma'lum hissa qo'shmoqda. Chunki yalpi ichki mahsulotning qariyb yarmi, ish bilan band aholining 76 foizi, yaratilayotgan yangi ish o'rinlarining qariyb 60 foizi aynan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka to'g'ri keladi. Demak, tadbirkorlik mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi va salmoqli o'rin egallaydi. Ushbu ma'lumotlarning tasdig'i sifatida quyida keltirilgan 5-chizmadan ham ko'rish mumkin.

РИСУНОК-2

Доля занятых в малом бизнесе в общей численности занятых (%)



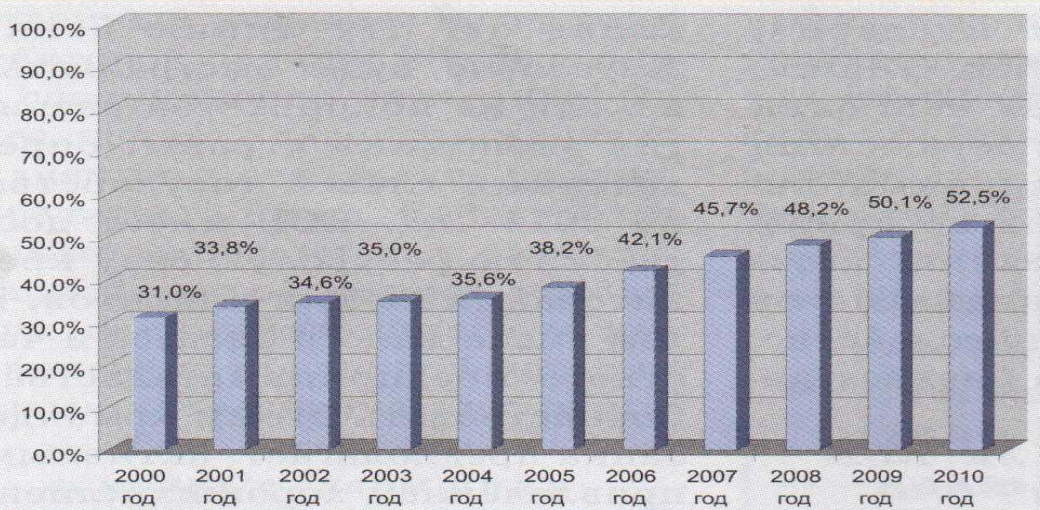
Источник: по данным Государственного Комитета по статистике РУз

5- chizma. Ish bilan band bilan bo'lganlarning kichik biznes va xususiy tadbirkorlikdagi ulushi va uning dinamikasi, foizda

Buning ustiga, uning roli, ya'ni yalpi ichki mahsulot yaratishdagi ulushi yildan-yilga ortib bormoqda va uni 2010-yilda 50 - 52 foizga yetkazish mo'ljallangan bo'lib, bu natijaga ham erishildi. (6- chizmaga qarang) (manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimovning "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi. O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari" nomli asarini o'rganish bo'yicha o'quv qo'llanma (- T.: O'zbekiston, 2009) va davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida tayyorlangan.

РИСУНОК-1

Доля малого предпринимательства в ВВП Республики Узбекистан (%)



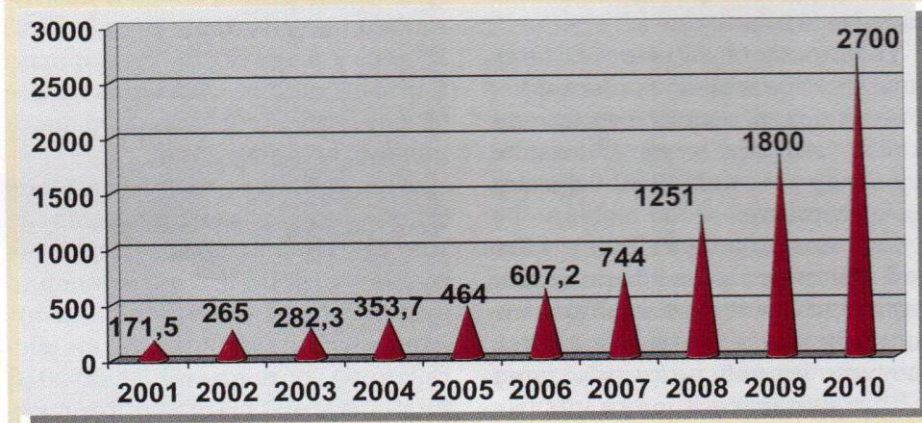
Источник: по данным Государственного Комитета по статистике РУз

6- chizma. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi va uning dinamikasi, foizda

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning respublika ijtimoiy- iqtisodiy taraqqiyotida muhim rolini e'tiborga olib, uning rivojlanishi davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. 7-chizmada uni qo'llab-quvvatlash uchun ajratilgan kreditlar va ularning keskin o'sib borishi aks ettirilgan (yuqorida keltirilgan manba).

1-РАСМ

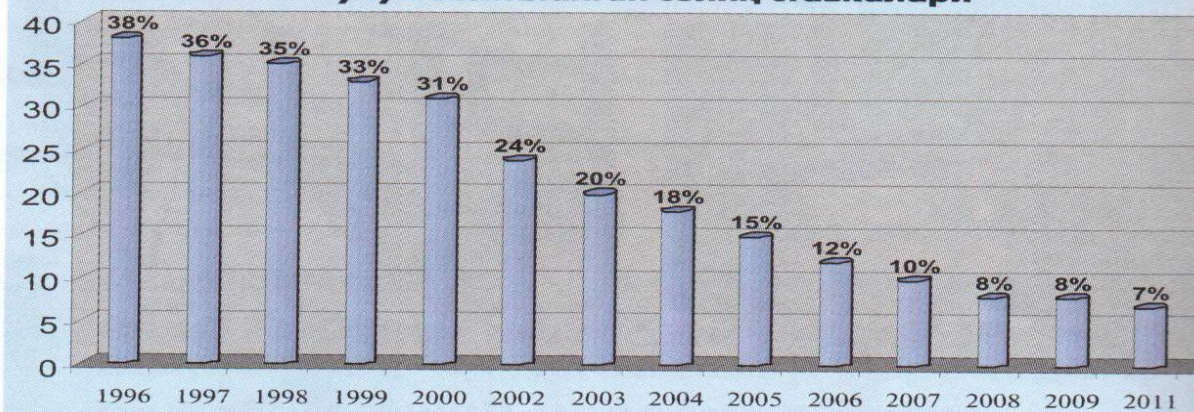
Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тadbirkorликни қўллаб-қувватлаш учун ажратиладиган кредитлар динамикаси (млрд.сўм ҳисобида)



7- chizma. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash uchun ajratilgan kreditlar, mlrd. so'm.

2008-yilda korxonalar va tashkilotlarning soliq yukini yanada kamaytirish, mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lovi 10 foizdan 8 foizga, 2011-yildan boshlab esa 7 foizga tushirildi, 2012-yilda esa ushbu ko'rsatkich 6 foizga tushirildi, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i stavkalarining pasaytirilishi tadbirkorlik, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada izchil rivojlantirish uchun kuchli rag'batlantiruvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Davlatning qo'llab-quvvatlashi natijasida so'ngi 6 yilda faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlari soni 1,9 barobar ko'payib, qariyb 600 mintaga yetdi.

1- РАСМ. Кичик бизнес ва хусусий тadbirkorlik субъекtlari учун белгиланган солиқ ставкалари



Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари

8- chizma. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun belgilangan soliq stavkalari, foizda

Istiqbolga mo'ljallangan dasturlarda tadbirkorlikni rivojlantirish ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. Bu yo'nalishda mamlakat Prezidenti tomonidan tadbirkorlik, kichik biznesning maqomi, o'rnini va ahamiyatini tubdan qayta ko'rib chiqish vazifasi qo'yilgan va shundan kelib chiqqan holda tegishli chora-tadbirlar belgilangan.

O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy siyosatida kichik biznesni rivojlantirishga katta ahamiyat berilmoqda. Kichik biznesning ixcham va harakatchanligi, bozor

konyunkturasi o'zgarishlari va iste'molchilar ehtiyojlariga nisbatan tez moslasha olishi uni jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davrida yangi ish o'rinlarini yaratish va aholi daromadlarini oshirish borasida eng qulay va maqbul vositaga aylantiradi.

2009-yilda kichik biznesni yanada qo'llab-quvvatlash vazifasi har qachongidan ko'ra muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki kichik biznes yangi-yangi ish o'rinlarini yaratib, ish bilan band aholi daromadining 70 foizdan ortig'ini tashkil etmoqda. Shu sababli inqirozga qarshi choralar dasturida kichik biznesni rivojlantirishni rag'batlantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu chora-tadbirlar soliq va kredit imtiyozlari bilan bir qatorda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay biznes muhitini yaratish maqsadida institutsional islohotlarni yanada chuqurlashtirishni ham o'z ichiga oladi. Jumladan, yangi tashkil etilayotgan kichik va xususiy korxonalarini qo'llab-quvvatlash maqsadida imtiyozli kredit jamg'armasining resurs bazasini ikki barobar oshirish ko'zda tutilgan, berilgan imtiyozlarning amal qilish muddati uzaytirildi, aylanma mablag'larni to'ldirish uchun beriladigan kreditlarning eng uzoq muddati 12 oydan 18 oygacha oshirildi.

2011-yil 1-yanvardan boshlab sanoat sohasida faoliyat ko'rsatayotgan kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lovi stavkasi 7 foizdan 6 foizga tushirildi, moliyaviy, maishiy va boshqa xizmatlar ko'rsatayotgan mikrofirmalarva kichik korxonalar yagona soliq to'lovidan 3 yil muddatga, ularning oladigan dividendlarining investisiyalarga va avval olingan kreditlar foizlarini qaytarishga yo'naltiriladigan qismi 5 yil muddatga soliqdan ozod etildi. Shuningdek, inqirozga qarshi choralar dasturida 2012-yilda xo'jalik yurituvchi subyektlarni tekshirishlar sonini kamida yana 30 foizga kamaytirish ko'zda tutilgan.

Tadbirkorlik subyektlaridan hisoblangan fermer xo'jaliklari qishloq xo'jaligida yetakchi o'rinni egallaydi. Hozirgi vaqtda tenner xo'jaliklari qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishni tashkil etishning eng samarali shakli ekanligini hayot ko'rsatmoqda. Fermer xo'jaliklarini moddiy-texnik ta'minlash va moliyalash bo'yicha bozor iqtisodivoti tamoyillariga to'la javob beradigan ishonchli tizim va mexanizmlar shakllantirildi va muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatmoqda. Fermer xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlash uchun katta moddiy resurs va mablag'lar ajratilmoqda. 2008-yilda qishloq xo'jaligi mahsulotlarining eng muhim turlarini yetishtirish uchun 1 trillion so'm. jumladan, paxta tayyorlashga 800 milliard so'm va g'alla tayyorlashga 200 milliard so'm mablag' avans tariqasida berildi. 2009-yilda esa bunday yordam yana 200 milliard so'mga oshirildi. Qishloq xo'jaligi texnikasini lizing asosida sotib olish bo'yicha maxsus tashkil etilgan jamg'arma hisobidan ushbu maqsadlar uchun 2008-yilda 43 milliard so'mdan ortiq mablag'lar ajratilgan bo'lsa, 2009-yilda 58 milliard so'mdan ko'proq mablag' yo'naltirildi.

Davlat tomonidan ko'rsatilayotgan ana shunday e'tibor va amaliy yordam tufayli 2008- yilda fermer xo'jaliklarining paxta yetishtirishdagi ulushi 99,1 foizni, g'alla tayyorlashda esa 79,2 foizni tashkil qildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2009- yil 15- mayda qabul qilgan "Tadbirkorlik faoliyatini yanada qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashni yanada kengaytirish va kuchaytirishga mo'ljallangan. Bu qarorda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirishni rag'batlantirishni kuchaytirish, mamlakat iqtisodiyotining barqaror faoliyat yuritishida uning rolini oshirish, yangi ish joylarini shakllantirish va aholi bandligini ta'minlash, shuningdek, xususiy tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish hamda yuritish uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratish,

tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish chora-tadbirlari belgilangan. Ular quyidagilardan iborat:

1) tadbirkorlik subyektlarining kadastr hujjatlarini rasmiylashtirish bo'yicha xizmatlar ko'rsatish tariflarini pasaytirish;

2) tadbirkorlik obyektlarining arxitektura-rejalashtirish topshiriqlarini ishlab chiqish va ularning loyiha hujjatlarini ekspertizadan o'tkazish qiymatini kamaytirish;

3) tadbirkorlik subyektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish uchun boj to'lovini eng kam ish haqining 2 barobarigacha tushirish (5 barobar edi);

4) tadbirkorlik subyektlarining banklarda hisob raqam ochish uchun to'lovlarini eng kam ish haqining 0,5 barobarigacha, qishloq jovlarda esa 0,1 barobarigacha kamaytirish (1 barobar edi);

5) kichik korxonalar o'z uylarida ishlaydigan (kasanachi) xodimlarga ega bo'lganda. xodimlari umumiy soni belgilangan me'yoridan 30 foizgacha oshganda ham, kichik korxonalar uchun ko'zda tutilgan imtiyozlardan foydalanishi;

6) joylarda davlat boshqaruvi va davlat hokimiyati organlari tomonidan tadbirkorlik subyektlarining qonuniy huquqlariga rioya etilishi monitoringini olib borish va natijalarini har chorakda "Kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirish bo'yicha Respublika muvofiqlashtirish kengashi"ga taqdim etish;

7) joylardagi davlat boshqaruvi va davlat hokimiyati organlarining tadbirkorlar huquqlarini poymol qiladigan yoki cheklaydigan qarorlarini bekor qilish, bunday qarorlar qabul qilgan mansabdor shaxslarni javobgarlikka tortish.

Shunday qilib, tadbirkorlik mamlakatda yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarish, yangi ish o'rinlari yaratish va aholi bandligi, daromadlari, farovonligini ta'minlash, mulkdorlar qatlamini shakllantirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va boshqa ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilishda katta rol o'ynaydi va yetakchi o'rin egallaydi. Uning bunday roli va o'rnini mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti lokomotivi, yetakchisi maqomini belgilab beradi.

TADBIRKORLIKNI QO'LLAB-QUVVATLASH ZARURIYATI VA YO'NALISHLARI

Tadbirkorlik jamiyatning tarkibiy qismi bo'lib, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Uning roli esa rivojlanish darajasiga bog'liq. Tadbirkorlik qanchalik rivojlangan bo'lsa, uning jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga ta'siri shunchalik kuchli va roli shunchalik yuqori bo'ladi. Lekin uning rivojlanishi davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishga muhtoj. Shuning uchun barcha mamlakatlarda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash u yoki bu ko'rinishda amalga oshiriladi. Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash zaruriyati bir qator holatlardan kelib chiqadi. Tadbirkorlik subyektlarining asosiy qismi nisbatan kichik bo'lib, ularning resurslari va, demak, o'sish hamda kengayish imkoniyatlari cheklangandir. Shuning uchun ular, asosan, kichik-kichik partiyali mahsulot ishlab chiqarishga moslashadilar. Bunday kichik miqyosda ishlab chiqarishda ommaviy ishlab chiqarishga nisbatan xarajatlar ko'proq, mahsulot tannarxi esa yuqoriroq bo'ladi. Bu esa mahsulot raqobatbardoshligi va foydaning nisbatan pasayishiga olib keladi. Ular oladigan joyda kerakli darajada o'sish va kuchli raqobat strategiyasini amalga oshirish imkonini bermaydi. Ular qo'llab-quvvatlanmagan taqdirda, ko'pchiligi sinib ketishi turgan gap. Mamlakatda ayrim resurslar cheklanganligi tufavli tadbirkorlik subyektlari ulardan foydalanishda davlat yordamiga muhtoj. Bundan tashqari, tadbirkorlik subyektlari

texnika va texnologiyani olish hamda qo'llashda, yangilarini joriy etish, mutaxassislar bilan ta'minlanish va boshqa masalalarda davlat ko'magiga tayanadilar. Shunday qilib, tadbirkorlik davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanmasa, u yetarli darajada rivojlana olmaydi va mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy tizimida o'ziga munosib o'rinni egallay olmaydi.

Shuning uchun O'zbekistonda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosati, tizimi, mexanizmi shakllantirilgan va ular ainalga oshirib kelmoqda. Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosati - bu tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashning nazariy asoslari, konsepsiyasi, dasturlari, amalga oshirish mexanizmi, yo'llari, yo'nalishlari, vositalari, usullari, chora-tadbirlari majmuyidir. Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash tizimi — bu tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosati, dasturlari, mexanizmi va ularni amalga oshirishni tashkil etishni ta'minlashga mas'ul davlat organlari va nodavlat tashkilotlari majmuyi hisoblanadi.

Tadbirkorlikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash quyidagi asosiy yo'nalishlarda amalga oshiriladi.

1) Tadbirkorlikka oid me'yoriy-huquqiy bazani yaratish va takomillashtirib borish. O'zbekistonda tadbirkorlikning me'yoriy-huquqiy bazasi, asosan, yaratilgan va takomillashtirib borilmoqda. Tadbirkorlikka oid bir qator qonunlar, Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari qabul qilindi va ularning qatori kengayib bormoqda. Faqat ularning haqiqiy ijrosini ta'minlash va nazorat qilish lozim.

2) Tadbirkorlikning rivojlanishini tashkiliy ta'minlash. Bu yo'nalish qo'llab-quvvatlash davlat organlari va nodavlat tashkilotlarini aniqlash va tuzish, markaziy va mahalliy organlarning shu sohadagi vakolatlari va vazifalarini aniq belgilash, tadbirkorlikni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash davlat dasturi va mintaqaviy dasturlarini tuzish va amalga oshirishni tashkil etish hamda boshqa tashkiliy tadbirlarni o'z ichiga oladi.

3) Tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlash. Bunday qo'llab-quvvatlash sarmoya to'plash, investitsiyalarni jalb qilish va amalga oshirishga ko'maklashish. imtiyozli kreditlar berishni tashkil etish va uni kafolatlash, soliq imtiyozlari berish, bojxona to'lovlaridan to'liq yoki qisman ozod qilish. to'lovlarni kechiktirish, tezlashtirilgan amortizatsiyani joriy qilish, sug'urta ishlariga ko'maklashish va boshqa yo'llar bilan amalga oshiriladi. Respublikada tadbirkorlikni kreditlar yordamida qullab-quvvatlash salmoqli o'rinni egallaydi va u tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash uchun ajratilgan kreditlar 2001 - 2010- yil- larda 15,7 barobarga oshib, 171,5 mlrd so'mdan 2700,0 mlrd so'mga yetdi (7-chizmaga qarang).

4) Tadbirkorlik faoliyatini ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarish sohasida ko'maklashish. Bu yo'nalishda ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik tashkilotlaridan yangi texnika va tugallangan ishlanmalarni tadbirkorlik subyektlariga berishni tashkil etish, patent- litsenziya siyosatini o'tkazish. bozor tadqiqotlariga yordam berish, xomashyo va moddiy-texnika resurslarining kafolatli ajratilishini tashkil qilish. tadbirkorlik subyektlarini rivojlantirish uchun biznes-inkubatorlar tarmog'ini shakllantirish kabi tadbirlar amalga oshiriladi.

5) Tadbirkorlik subyektlarini davlat buyurtmalarini bajarishga jalb etish, ularni bajarish uchun turli imtiyozlar berish va qulayliklar yaratish.

6) Tashqi iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash. Bu sohada tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilarini ro'yxatdan o'tkazish, mazkur faoliyatni axborot bilan ta'minlash, moslashuvchan soliqlar va imtiyozlar belgilash. boshqa moliyaviy yordam

ko'rsatish, tashqi iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq tavakkalni sug'urta qilish. mahsulotni eksport va import qilish tartibini belgilash, tashqi iqtisodiy aloqalarni rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish, valuta jamg'armalari va boshqa jamg'armalar tashkil qilish va ulardan foydalanish tadbirlari nazarda tutilgan.

7) Kichik korxonalar bilan shartnomalar tuzishga ko'maklashish. Kichik va yirik xo'jalik subyektlarini bir-biriga qarama-qarshi qo'ymasdan. ular bir-birlarini to'ldirishlari, ma'lum sohada kichik va yirik korxonalar birgalikda o'zaro uzviy bog'liq yagona majmua tarzida ishlashlari va rivojlanishlari uchun zarur sharoitlar yaratish singari tadbirlar amalga oshirilishi ko'zda tutiladi.

8) Tadbirkorlik sohasini mutaxassis va boshqa xodimlar bilan ta'minlash.

9) Tadbirkorlikning axborot-maslahat ta'minotini tashkil etish va amalga oshirish.

O'ZBEKISTONDA TADBIRKORLIKNI QO'LLAB-QUVVATLASH DASTURLARI VA ULARNI AMALGA OSHIRISH

O'zbekistonda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash ishlarini yo'lga qo'yish va amalga oshirish maqsadida bir qator davlat organlari va nodavlat tashkilotlari tuzilgan, har bining aniq vazifalari belgilab qo'yilgan hamda maxsus dasturlar ishlab chiqilgan. 1994- yil respublika barcha viloyatlari. Qoraqalpog'iston Respublikasi va Toshkent shahri bo'yicha tadbirkorlikni rivojlantirish mintaqaviy (hududiy) dasturlari ishlab chiqildi. Respublika bo'yicha ishlab chiqilgan "O'zbekiston Respublikasi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash" Davlat dasturi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 1995- yil 28- avgustda tasdiqlangan.

Mazkur Davlat dasturi bozor qayta o'zgartirishlari jarayonlarini jadallashtirish maqsadida chora-tadbirlar majmuyini nazarda tutadi va respublikada, ayniqsa, qishloqda kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning asosiy maqsadlari, vazifalari, yo'nalishlarini belgilavdi. Dasturning asosiy maqsadlari quyidagilar hisoblanadi:

- aholining keng tabaqalarini bozor faoliyatiga olib kirish, boqimandalik, iste'molchilik psixologiyasini bartaraf qilish, tadbirkorlik, xususiy biznes bilan faol shug'ullanish istagini rag'batlantirish:

- qishloq xo'jaligi qayta qurilayotganligi munosabati bilan ishsiz qolayotgan kishilarni ish bilan ta'minlash maqsadida qishloqda yangi ish o'rinlari tashkil etish;

- qishloqda bozor munosabatlari va infratuzilmasini jadal rivojlantirish, raqobatni rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratish;

- xizmatlar hajmini, ayniqsa, bank, auditorlik, konsalting, vositachilik faoliyati bilan bog'liq ilm-fanni ko'p talab qiladigan xizmatlar hajmini keskin oshirish;

- xo'jalik yuritish samaradorligini oshirish, ichki bozorni tovarlar bilan to'ldirishni va ishlab chiqarishning eksportga mo'ljallanishini ta'minlovchi unchalik katta bo'lmagan, moslashuvchan ishlab chiqarishlar, kichik va xususiy korxonalarni joriy qilish.

Dastur davlatning har tomonlama qo'llab-quvvatlovchi bozor jarayonlari asosida O'zbekiston aholisining tashabbusli, yaratuvchi keng tabaqalari tomonidan amalga oshiriladi. Dastur quyidagi to'rt qismdan iborat.

1. Bozor infratuzilmasini hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish shart-sharoitlarini yaratish.

2. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari.

3. Dasturni amalga oshirishni moliyaviy ta'minlash.

4. Dasturning bajarilishini tashkil etish.

Mazkur dasturni amalga oshirish maqsadida respublikada va har bir viloyatda har yili aniq chora-tadbirlar majmuasi ishlab chiqiladi va belgilanadi hamda ularning bajarilishi monitoring qilib boriladi.

"Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi Qonunda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat organlarining vakolatlari quyidagicha taqsimlangan va belgilangan.

1. Davlat boshqaruvi organlarining tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash sohasidagi vakolatlari:

- tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishi va tadbirkorlik faoliyatining rivojlantirilishi ustidan monitoringni, mavjud muammolarni o'rganishni hamda tadbirkorlikning huquqiy kafolatlarini mustahkamlashga qaratilgan me'yoriy- huquqiy hujjatlarni takomillashtirish yuzasidan takliflar kiritish;

- tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarining himoya qilinishini ta'minlash;

- tadbirkorlik subyektlariga moliyaviy, moddiy-texnik va axborot resurslaridan erkin foydalanishga ko'maklashish;

- tadbirkorlik subyektlariga o'z mahsulotlarini ichki va tashqi bozorlarda sotishga ko'maklashish;

- tadbirkorlik subyektlariga tegishli xabarlarini yetkazish va tushintirish ishlarini, konsalting, lizing, sug'urta va boshqa xil xizmatlar tizimini rivojlantirishni tashkil etish;

- tadbirkorlik subyektlariga kadrlar tayyorlash, ularni qayta tayyorlash va malakasini oshirishga ko'maklashish;

- tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan boshqa faoliyatni amalga oshirish.

2. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash sohasidagi vakolatlari:

- tadbirkorlikni rivojlantirish hududiy dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish;

- tadbirkorlik subyektlarining faoliyatini himoya qilishning qo'shimcha kafolatlari va choralarini belgilash;

- tadbirkorlik subyektlari uchun mahalliy soliqlar va yig'imlar bo'yicha imtiyozlar belgilash;

- tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan boshqa faoliyatni amalga oshirish.

3. Tadbirkorlikni rivojlantirishning davlat tomonidan rag'batlantirilishi:

- tadbirkorlik sohasiga investitsiyalarni (shu jumladan, chet el investitsiyalarini), zamonaviy texnologiyalar va uskunalarni jalb qilish uchun, shuningdek, bozor infratuzilmasini rivojlantirish uchun sharoitlar yaratish;

- eksport-import operatsiyalari. xalqaro ko'rgazmalar va yarmarkalarda tashqi iqtisodiy faoliyat sohasidagi dasturlar va loyihalarni amalga oshirishda tadbirkorlik subyektlarining ishtirokini kengaytirish chora-tadbirlarini ko'rish;

- tadbirkorlik subyektlari samarali faoliyat yuritishlari uchun ularni zarur huquqiy, iqtisodiy, statistik, ishlab chiqarish texnologik, ilmiy-texnik va boshqa xil axborotlar bilan ta'minlash;

- zooveterinariya xizmati ko'rsatilishi uchun zarur sharoitlar yaratish;

- soliqlar, yig'imlar va tariflar bo'yicha imtiyozlar belgilash va boshqalar.

TADBIRKORLIKNI QO'LLAB-QUVVATLASH BORASIDA JAHON TAJRIBASI

Jahonning barcha rivojlangan mamlakatlarida tadbirkorlik va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash davlat iqtisodiy siyosatining mustaqil tarkibiy qismi hisoblanadi. Kichik biznesning rivojlanishiga iqtisodiyotni tarkibiy qayta qurish, xizmatlar ko'rsatish sohasining yuksalishi, bandlikning o'sishi, texnologik taraqqiyot va normal raqobat muhim omili sifatida qaraladi. Tadbirkorlik (biznes)ning rivojlanishini tartibga solib turish uchun ko'p mamlakatlarda maxsus organlar (xizmatlar) tashkil etilgan.

Amerika Qo'shma Shtatlarida Kongress tomonidan 1953- yilda "Kichik biznes ma'muriyati" degan maxsus tashkilot tuzilgan. U xususiy sektorga ko'maklashish, uni moliyalash va kreditlash ishlarini juda yaxshi yo'lga qo'ygan. Kichik biznes ma'muriyati kichik biznesni qo'llab-quvvatlash maqsadlariga qaratilgan 45 milliard dollarlik budjetga ega. Bundan tashqari, tabiiy ofatlardan ziyon ko'rgan tadbirkorlar uchun mo'ljallangan 5 milliard dollarlik qo'shimcha mablag'i ham bor. Kichik biznes ma'muriyatining 90 dan ortiq mintaqaviy va hududiy bo'limlari tuzilgan. Ular joylarda xususiy sektor subyektlari oldida tug'iladigan har qanday muammoni kechiktirmay hal etishni asosiy maqsad qilib olgan. Kichik biznesga oid birinchi qonun 1953-yilda qabul qilingan, undan so'ng esa yana ko'plab huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Ularning bajarilishini shu ma'muriyat qoshida tuzilgan Advokatura qattiq nazorat qilib boradi. Bu Advokatura ma'muriyat kabi yuqori maqomga ega. Uning rahbari AQSh Prezidenti tomonidan tayinlanadi va faqat Prezident va Konressga hisobot beradi. Advokatura vakillari Kongress yig'ilishida kichik biznes manfaatlarini himoya qiladilar va xususiy sektorga ma'muriy bosim ko'rsatish holatlarini bartaraf etadilar. Qonunlarga davlat idoralari ham, kichik biznes vakillari ham birday amal qiladilar. 2003- yilda kichik biznes ma'muriyati tomonidan xususiy sektorga 200 mln dollar yo'naltirilgan. Bunday xarajatlar o'zini oqlaydi. Chunki kichik biznes subyektlari va ularning foydasi qancha ko'p bo'lsa, budjetga shuncha ko'p mablag' tushadi. Kichik biznesni qo'llab-quvvatlovchi tashkilotlar vakillarining fikricha tadbirkorlar oldida vujudga keladigan muammo pulning yetishmasligidan emas, balki aksar hollarda bilimning yetishmasligidan kelib chiqadi. Shuning uchun ham joylarda tadbirkorlar uchun bepul kutubxonalar va maslahatxonalar tashkil etilgan.

Yaponiyada XX asrning 40- yillarida mamlakat hukumati qoshida "Kichik va o'rta korxonalar boshqarmasi" tashkil etilgan. Kichik biznesni qo'llab-quvvatlashni milliy davlat markazlari kichik biznesni rivojlantirish umumdavlat dasturini bajarish yo'li bilan amalga oshiradilar. Shunday markazlardan 170 ta tuzilgan va faoliyat yuritib kelmoqda. Bundan tashqari, kichik korxonalarining raqobatbardoshligini yuqori darajada tutib turish uchun har bir prefekturada davlat texnologik dasturini amalga oshirishga javob beradigan davlat texnologik markazlari mavjud. Barcha markazlar faoliyatini Kichik va o'rta korxonalar boshqarmasi muvofiqlashtirib boradi. Yaponiyada kichik va o'rta korxonalarini qo'llab-quvvatlashda quyidagilar ishtirok etadilar:

- davlat;
- o'zini o'zi boshqarish hududiy organlari;
- moliyaviy tuzilmalar;
- o'quv yurtlari.

Davlat kichik va o'rta korxonalarni turli xil imtiyozlar va soliqlarni kamaytirishni moliyalashni, oliy maktab (tashqi savdo va sanoat vazirligi) ga qarashli o'quv yurtlarida boshqaruvchilar, sohiblar, ma'murlar stajirovkasini yo'lda qo'yish orqali qo'llab-quvvatlaydi.

Mintaqaviy madad o'zini o'zi boshqaruvchi jamoat tashkilotlari tomonidan moliyaviy ta'minlashni, savdo va sanoatda rahbarlik qilish markazi yordamida savdo-sanoat palatasi hamda kichik va o'rta korxonalar uyushmasi Markaziy jamiyati mutaxassislarining bepul maslahatlarini yo'lga qo'yishni o'z ichiga oladi. Moliyaviy tuzilmalar ham kreditlashni, ham banklarda maslahat markazlarini tashkil etishni amalga oshiradilar. O'quv yurtlari kichik va o'rta biznes uchun kadrlar tayyorlab beradilar.

Ana shunday qo'llab-quvvatlash natijasida Yaponiyada kichik va o'rta korxonalar soni ko'payib bormoqda. Ularning ulushi hukumat buyurtmalarida 45 foizni, jamoat tashkilotlarining buyurtmalarida 32 foizni tashkil etadi. Sotilayotgan sanoat mahsulotlarining 55 foizi, ulgurji savdoning 60 foizi, chakana savdoning 80 foizi kichik va o'rta biznesga to'g'ri keladi. Sanoat korporatsiyalari mahsulotlarining qariyb 40 foizi kichik va o'rta yordamchi pudratchilar ishtirokida ishlab chiqariladi.

Buyuk Britaniyada hukumat tadbirkorlik faoliyatining umumiy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarini ta'minlash yo'li bilan, shuningdek, bevosita qo'llab-quvvatlashning turli-tuman iqtisodiy, tashkiliy, huquqiy- me'yoriy usullaridan foydalanib kichik biznesga ta'sir etadi.

Fransiyada kichik biznesni qo'llab-quvvatlash hukumat faoliyatining muhim bir yo'nalishi hisoblanadi. Kichik korxonalarni kerakli axborot bilan ta'minlash ularning tovarlarini o'tishiga ko'maklashish, kichik va o'rta firmalarning eksportga moyilligini rag'batlantirish, moliyaviy ko'mak bular kichik biznesni qo'llab-quvvatlash yo'llaridir. Lekin frantsuz mutaxassislarining fikricha baribir kichik biznesni rivojlantirishning yaxlit siyosatini ishlab chiqish, milliy va mahalliy darajadagi xatti-harakatlarni muvofiqlashtirish talab qilinadi.

Koreya Respublikasida kichik biznesga ko'maklashish siyosatini butun tashkilotlar tizimi amalga oshiradi. Bu masalalarning barchasini kichik biznesga doir maxsus qonun tartibga soladi. Bu qonun davlat muassasalari - kichik biznesga ko'maklashish organlarini tuzishni ko'zda tutadi. Lekin u yerda kichik biznesga ko'maklashish ishlari shunday tashkil etilganki, kichik korxonalar chetdan aniq yordam kutmay o'zi oyoqqa turib olish "immunitetini", o'sish va rivojlanish xususiyatlarini o'zi ishlab chiqadi.

Shuni ta'kidlash lozimki, jahonda kichik biznesni qo'llab-quvvatlamaydigan mamlakatlar ham bor. Masalan, Avstraliyada davlat kichik tadbirkorlikni sira qo'llab-quvvatlamaydi. Natijada kichik korxonalar yirik firmalar bilan bo'ladigan raqobatda yutqazadilar. Ayrim mamlakatlar (AQSh, Germaniya, Osiyodagi ba'zi mamlakatlar)da esa davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash hamma kichik korxonalariga taalluqli bo'lmaydi. Korxonalarining noqulay hududda joylashganligi va ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatiga qarab ularni qo'llab-quvvatlashga alohida-alohida yondashiladi.

Jahonning barcha rivojlangan mamlakatlarida tadbirkorlik va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash davlat iqtisodiy siyosatining mustaqil tarkibiy qismi hisoblanadi. O'zbekistonda ham shunday siyosat amalga oshirilib kelmoqda. Buning uchun tegishli qonunlar va maxsus davlat dasturi qabul qilingan davlat organlari va nodavlat tashkilotlari tuzilgan hamda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha ularning vazifalari belgilab berilgan, tadbirkorlik infratuzilmasi shakllantirilgan.

Tadbirkorlik infratuzilmasi - tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish, amalga oshirish, rivojlantirishga u yoki bu ko'rinishda aloqador bo'lgan davlat organlari va nodavlat tashkilotlari majmuyidir. Uning asosiy vazifasi tadbirkorlikni tashkil etish va rivojlantirish bo'yicha davlat siyosatini amalga oshirish, tadbirkorlik subyektlariga har tomonlama yordam ko'rsatish va ularning huquqlarini himoya qilish hamda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash hisoblanadi.

O'zbekistonda barcha viloyatlarda biznes-inkubatorlar tuzilib, faoliyat yuritib kelmoqda. Ularning asosiy vazifasi yangi tuzgan korxonalar rivojlanishining boshlang'ich bosqichlarini osonlashtirish tadbirkorlarni o'qitish, tadbirkorlik subyektlarini tezroq rivojlanishi uchun shart- sharoit yaratish va ayrim resurslarni taqdim etish hisoblanadi.

Respublikada tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash yaxlit tizimi shakllantirilgan va u tadbirkorlikni rivojlantirishga sezilarli hissa qo'shib kelmoqda. Shu bilan birga, bu tizimni yuz berayotgan o'zgarishlar va paydo bo'layotgan yangi talablarga muvofiq uzluksiz takomillashtirib borish maqsadga muvofiq.

2.3. “PAXTASANOATTRANS” MAS’ULYATI CHEKLANGAN JAMIYATINING IQTISODIY KO’RSATKICHLARI TAHLILI

“Paxtasanoattrans” mas’uliyati cheklangan jamiyati 2009-yil 19-fevralda №0039-sonli guvoxonomaga asosan transport xizmati ko’rsatish faoliyati bilan shug’ullanib kelmoqda. Jamiyat O’zbekiston iqtisodiyotining asosiy tarmoqlaridan biri bo’lmish, paxta sanoatida o’z faoliyatini amalga oshirib bormoqda. Jamiyat o’zining maxsus avtotransport vositalariga, ularni saqlovchi va texnik xizmat ko’rsatuvchi bino-inshootlariga ega.

O’rganilgan 2012-yil 1-yanvar holatidagi balans hisobotlariga asosan 2011-yil yakunlari bo’yicha **jamiyatning aktivlari**, ya’ni asosiy vositalari miqdori 5058,3 mln. so’mni, uzoq muddatli investitsiyalari miqdori 700,5 mln. so’mni, kapital qo’yilmalar miqdori 15,3 mln. so’mni, tovar moddiy zahiralari miqdori 1015,3 mln. so’mni, debitorlik qarzi miqdori 1454,4 mln. so’mni, xisob raqamidagi pul mablag’i miqdori 11,7 mln. so’mni, jami aktivlari esa 6475,9 mln. so’mni tashkil etadi.

Balansning passiv bo’limi, ya’ni ustav kapitali miqdori 300,0 mln. so’mni, rezerv kapitali miqdori 509,3 mln. so’mni, taqsimlanmagan foyda miqdori 1028,3 mln. so’mni, joriy majburiyatlar miqdori 4638,2 mln. so’mni, balans passivi jamisi 6475,9 mln. so’mni tashkil etishini ko’rib chiqdik.

2012-yil 1-yanvardagi moliyaviy natijalar to’g’risidagi hisobotga asosan 2011-yil davomida xizmatlar ko’rsatishdan sof tushum 3092,3 mln. so’mni, ko’rsatilgan xizmatlarning tannarxi 2292,7 mln. so’mni, mahsulot sotishning yalpi foydasi 799,6 mln. so’mni, davr xarajatlari 165,7 mln. so’mni, asosiy faoliyatdan boshqa daromadlar 59,5 mln. so’mni, asosiy faoliyatning foydasi 693,3 mln. so’mni, dividend shaklidagi daromadlar 0,3 mln. so’mni, foiz shaklidagi xarajatlar esa 12,8 mln. so’mni, daromad solig’i to’languncha foyda 680,8 mln. so’mni, daromad solig’i 309,4 mln. so’mni, hisobot davrining sof foydasi esa 371,3 mln. so’mni tashkil etadi.

O’rganib chiqilgan hisobotlardan ko’rish mumkinki, jamiyat yilni yaxshi ko’ratkichlar bilan yakunlagan. Lekin, balans hisobotlaridan ko’rinib turibdiki, jamiyatning majburiyatlari, jamiyatdan qarzdor bo’lganlarda bir muncha ko’pligi tashkil etadi. Albatta jamiyat o’z faoliyati davomida bir qancha qiyinchiliklarni ko’rib o’tgan, bu holat ham bundan mustasno emas. O’zbekistonda paxta sanoati rivojlanib bormoqda, shu tufayli ushbu korxonalar Buxoro viloyati paxta sanoatida ishtirok etuvchi asosiy korxonalardan biri hisoblanadi. Shu sababli ushbu qarzdorliklarni tez kunda qoplashi va o’zining faoliyatini kengaytirishga kerak bo’ladigan mablag’ga ega bo’ladi.

Jamiyat kelajakda o’z texnikalari soni va turini oshirish maqsadida 2012-yil birinchi chorak yakunigacha Belarussiya davlatidan MTZ 80.1 rusumli traktorlarni olishni rejalashtirgan va bu bo’yicha tegishli tashkilotlar bilan bir necha milliard so’mlik shartnomalar imzolangan. Bundan tashqari bunga qo’shimcha tarzida bir qancha bo’sh ishchi o’rinlari yaratiladi va viloyatda ishsizlik darajasining bir muncha pasayishiga o’z hissasini qo’shadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, jamiyat faoliyati keng tarmoqli bo'lib hisoblanadi. Jamiyat yil davomida bajarilgan ishlar bo'yicha, o'zi olgan daromaddan tashqari 309,4 mln. so'm miqdorida to'lagan solig'i bilan davlat byudjeti foydasiga o'zining sezilarli hissasini qo'shgankigini ko'rish mumkin. Bundan tashqari viloyat ijtimoiy hayotida ham aholi turmush darajasini yaxshilash, aholini ish bilan ta'minlashga ham o'zining hissasini qo'shib kelmoqda. Shunga o'xshash korxonalarining tashkil etilishi jamiyatimizning ijtimoiy-iqtisodiy holatini yaxshilashga olib keladi.

XULOSA

Ushbu ishni xulosa qilib, shu fikrlarni keltirish mumkinki, Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni iqtisodiyotning asosiy tayanchi bo'lib, uning rivojlantirilishi iqtisodiyotni va ijtimoiy sohaning ham rivojlanishiga olib keladi. Jahon tajribasiga tayangan holda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotning asosiy bo'g'ini hisoblanib, uning ko'payishi va rivojlanishi mamlakatning yuksalishiga olib keladi.

Yuksak madaniy tadbirkorlik aniq bir missiyani bajarishga harakat qiladi va aniq falsafaga asoslanadi. Tadbirkorlik missiyasi - bu tadbirkor faoliyatining tamoyillari, mezonlari, me'yorlari, qoidalari, yo'nalishlarini belgilab beruvchi yuksak ijtimoiy-iqtisodiy maqsadidir. Tadbirkorlik falsafasi tadbirkorlik to'g'risidagi qoidalar, qarashlar, tasavvurlar yaxlit tizimi va uning asosida shakllantirilgan umumiy yondashuv hisoblanadi. Alohida tadbirkor falsafasi esa o'z ishiga madaniy, ma'naviy, ma'rifiy nuqtayi nazaridan yuksak mezonlar va andozalar (standartlar)ga muvofiq shakllantirilgan o'ziga xos yondashuvdir. O'zbekistonda ham bu narsalarga e'tibor qaratish vaqti keldi.

Tadbirkorlikning tashkiliy-huquqiy shakllaridan xususiy tadbirkorlik alohida o'rin egallaydi. U xususiy firma (korxonalar), fermer xo'jaligi va yuridik shaxs bo'lgan dehqon xo'jaligi ko'rinishlarida tashkil etiladi va amalga oshiriladi. Yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan tadbirkorlik subyektlarining asosiy qismini xususiy korxonalar va fermer xo'jaliklari tashkil etadi va tadbirkorlik sektorida ularning roli kattadir. Bundan tashqari, jamiyatda mulkdorlar qatlamining shakllanishida ham ular asosiy rol o'ynaydilar.

O'zbekistonda kichik tadbirkorlik ham tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Kichik tadbirkorlik ishlovchilar soni cheklangan xo'jalik yurituvchi yuridik shaxslar va yakka tadbirkorlar majmuyidir. Bundan tashqari, tadbirkorlik subyektlarining asosiy qismi kichik tadbirkorlikka tegishli. Uni qo'llab-quvvatlashga davlat ham alohida e'tibor bermoqda va natijada uning salohiyati ko'tarilib bormoqda.

Jahonning barcha rivojlangan mamlakatlarida tadbirkorlik va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash davlat iqtisodiy siyosatining mustaqil tarkibiy qismi hisoblanadi. O'zbekistonda ham shunday siyosat amalga oshirilib kelmoqda. Buning uchun tegishli qonunlar va maxsus davlat dasturi qabul qilingan davlat organlari va nodavlat tashkilotlari tuzilgan hamda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha ularning vazifalari belgilab berilgan, tadbirkorlik infratuzilmasi shakllantirilgan.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish natijasida iqtisodiyotda bozor erkinligini, ishlab chiqaruvchilar o'rtasida kechadigan raqobatning sog'lomlashishini, narxlarning liberallashtirishini, mahsulot sifatini oshishiga va aholining turmush darajasini yuksalishiga olib keladi. Bu esa o'z o'zidan O'zbekiston iqtisodiyotining kelajakdagi jahon hamjamiyatida egallaydigan o'rniga asos bo'lib xizmat qiladi. Mamlakatimizda 2011 yil "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik" yili deb e'lon qilindi. Shu munosabatlar bilan yurtimizda bir qator shu sohani rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar ishlab chiqildi. Bulardan ko'zlangan asosiy maqsad davlat tayanchi bo'lgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni hududlar bo'yicha keng tarqalishini tarqalishga yo'l ochib berish. Buning natijasi o'laroq kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun ajratilayotgan kreditlar miqdori oxirgi o'n yil ichida 15,7 barobarga (2001-yil 171,5 mlrd. so'm, 2010-yilda esa 2700 mlrd. so'm)

oshdi. Ushbu ishlar nafaqat 2011 yil uchun balki, bundan keyingi yillar uchun ham kerakli dasturlar tuzilgan bo'lib, hozirda amalga oshirilayotganligini ko'rish mumkin.

Shunday qilib, tadbirkorlik mamlakatda yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarish, yangi ish o'rinlari yaratish va aholi bandligi, daromadlari, farovonligini ta'minlash, mulkdorlar qatlamini shakllantirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va boshqa ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilishda katta rol o'ynaydi va yetakchi o'rin egallaydi. Uning bunday roli va o'rni mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti lokomotivi, yetakchisi maqomini belgilab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 1992.
2. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. 1998.
3. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. 1987.
4. Me'yoriy-huquqiy hujjatlar to'g'risida. O'R qonuni, 1999.
5. Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida. O'R qonuni, 2000 yil 25 may.
6. Kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirish to'g'risida. O'R qonuni, 1995- yil 21- dekabr.
7. Mas'uliyati cheklangan va qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlari to'g'risida. O'R qonuni, 2001- yil 6- dekabr.
8. Xususiy korxonalar to'g'risida. O'R qonuni, 2003- yil 11- dekabr.
9. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari. - T.: O'zbekiston, 2009.
10. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida. - T.: O'zbekiston, 1995.
11. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. T., O'zbekiston, 1999.
12. Karimov I.A. Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va yangilashni izchil davom ettirish - davr talabi. Xalq so'zi, 2009- yil 14- fevral.
13. Karimov I.A. Inson manfaatlarini ustuvorligini ta'minlash - barcha islohot va o'zgarishlarimizning bosh maqsadidir. Xalq so'zi, 2009 yil 9 fevral.
14. Tadbirkorlik faoliyatini yanada qullab-quvvatlash va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikanung qarori, 2009- yil 15- may.
15. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash Davlat dasturi. 1995- yil 28- avgust.
16. Kichik va o'rta tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. O'R Prezidentining farmoni, 1997- yil 31 - yanvar.
17. Xususiy tadbirkorlik, kichik va o'rta biznesni rivojlantirishni yanada rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'R Prezidentining farmoni, 1998- yil 9- aprel.
18. O'zbekiston iqtisodiyotida xususiy sektorning ulushi va ahamiyatini tubdan oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida. O'R Prezidentining farmoni, 2003- yil.
19. Kichik tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida. O'R Prezidentining farmoni, 2003- yil 23- dekabr.
20. Tadbirkorlik subyektlarini huquqiy himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'R Prezidentining farmoni, 2005- yil 14- iyun.
21. Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslardan soliqlar va yig'implarni undirishni tartibga solish to'g'risida. O'R VM qarori, 1997- yil 23- oktabr.
22. Kichik va o'rta tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirish mexanizmini takomillashtirish to'g'risida. O'R VM qarori, 1998- yil 27- may.
23. O'zbekiston Respublikasida xususiy tadbirkorlik to'g'risida Nizom. 1995- yil 15- senyabr.

24. Tijorat banklari tomonidan fermer xo'jaliklarini, shuningdek, kichik va o'rta biznes sub'yektlarini milliy valutada kreditlash tartibi. 2000- yil 4- mart.
25. Hamroyev H. R. "Tadbirkorlik asoslari". O'quv-uslubiy majmuasi. Buxoro, BDU, 2007.
26. Hamroyev H. R. "Tadbirkorlik asoslari". O'quv qo'llanma. Toshkent, "Yangi Nashr" Nashriyoti, 2010.
27. "2011-yildagi makroiqtisodiy holat va real sektor tahlili va monetar siyosatning 2012 yilga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlar" Xalq so'zi, 2012- yil 11- yanvar.
28. "2011-yildagi pul-kredit sohasidagi vaziyat va monetar siyosatning 2012 yilga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlar" Bank axborotnomasi, 2012- yil 1- fevral.
29. "Soliq va bojxona xabarlari". 2006 № 37
30. "Bozor, pul va kredit" ilmiy-amaliy oylik jurnal, 03/2011.
31. "Bozor, pul va kredit" ilmiy-amaliy oylik jurnal, 07/2011.
32. "Bozor, pul va kredit" ilmiy-amaliy oylik jurnal, 08/2011.
33. "Bozor, pul va kredit" ilmiy-amaliy oylik jurnal, 01/2012.
34. www.gov.uz
35. www.olam.uz
36. www.lex.uz
37. www.bpk.uz
38. www.TDIU.uz